

Közigazgatás, városgazdálkodás

A községi törvény

Makó polgári közigazgatásának általános kereteit a községek rendezéséről szóló 1871. XVIII. tc. szabta meg. Ez volt az első községi törvény, mely a közigazgatás legkisebb egységei számára alakította ki az alapfokú irányítás belső szervezetét és jogállását.¹ A törvény a községek három alaptípusát különböztette meg: kisközség, nagyközség, rendezett tanácsú város. Makó az utóbbi kategóriába tartozott. Helyzetét azonban különlegessé tette, hogy egyben Csanád vármegye székhelye is volt, így területén egy magasabb közigazgatási szint is működött: a megyei törvényhatóság. A két közigazgatási egység között lényeges különbségek mutatkoztak. A községekre nem terjedtek ki a törvényhatósági törvény alkotmányjogi garanciális elemei, ezért Makó város pl. elesett a főirati jogtól, nem foglalkozhatott politikai kérdésekkel, törvényes hatásköre kizárólag a szorosan vett közigazgatásra terjedt ki. Makó közvetlen és elsőfokú végrehajtó szerve volt mind az önkormányzati, mind a központi, állami közigazgatásnak. Ezt a feladatát a megyei törvényhatóság és egyes állami szakhivatalok felügyelete alatt végezte. Így a városban egyszerre két irányítási forma működött: az önkormányzati és az állami. Főként a város önállósult közigazgatását mutatjuk be, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a megyei „főlöbbség” jelenlétét, azt, hogy ez a magasabb jogállás miként hatott a rendezett tanácsú város fejlődésére.

Makónak mint rendezett tanácsú városnak szélesebb jogai voltak, mint más községeknek. Első tisztviselőjeként polgármestert választhatott, és önálló adminisztrációt, tanácsot működtethetett. Általában elmondható azonban, hogy mind a városok, mind a községek tisztviselőik választásánál nagyobb mozgási szabadságot élveztek, mint a törvényhatóságok. A megyének a községi tisztújításoknál nem volt olyan joga, mint a főispánnak a megyei tisztviselők megválasztásánál. Ez a községi törvény hiányosságával függött össze, az ugyanis, mint említettük, nem adott az alsó irányítási szintnek alkotmányos garanciális jogot. Vagyis a kormány vagy a megye intézkedéseit sem nem akadályozhatták, sem nem késleltethették. Erre vezethető vissza, hogy a községi választójog is szélesebb körű volt az országgyűlési választójognál. Ezt a szélesebb körű választójogot azonban korlátok közé szorította a virilizmus intézménye, sőt a törvény további ellensúlyként bevezette a község területén vagyonnal bíró jogi személyek választási jogosultságát is. A vagyonnak és az adózásnak a községi választójogra nagyobb befolyása lett, mint a megyei választójogra, mert a jog még a vagyonnal bíró kiskorúaknak és nőknek is közvetett választójogot adott.²

A községeknek, különösen a rendezett tanácsú városoknak – tehát Makónak is – jóval nagyobb és szélesebb körű adóketelési joga volt, mint a megyéknek. Ezen kívül

¹ Magyar Törvénytár 1869–1871. 1896. 286–290.

² SÁRLÓS BÉLA 1976. 97.

némely város a megyéktől eltérően jelentős vagyon fölött rendelkezett, annak kezelése és hasznosítása elsőrendű községi belügynek számított.

A helyi közigazgatás szervezete

A törvény alapján létrehozott önkormányzati szervezet becses alapdokumentuma a szervezési szabályrendelet. Több ilyen jogszabályt is alkotott Makó képviselő-testülete, igazodva a községi törvény újabb és újabb országgyűlési módosításaihoz. Egyik ilyen szervezeti statútum az 1883-ban kiadott, mely még a második községi törvény megalkotása előtt született.³

Eszerint Makó rendezett tanáccsal bíró hatóságot alkotott, mely a törvény korlátjai között önállóan intézte belügyeit és végrehajtotta a felsőbb hatóságok rendeleteit. Az önkormányzatot a város az 1871. XVIII. és az 1876. V. tc. valamint saját szabályrendelete értelmében képviselő-testülete és tisztviselői által gyakorolta. Mind a törvény, mind a szabályrendelet megtartásáért, valamint a felsőbb rendeletek gyors és pontos végrehajtásáért hatáskörükhez képest a képviselő-testület tagjai és a város tisztviselői feleltek. E felelősség elsősorban a polgármestert mint a képviselő és a tisztikar elnökét terhelte. Hasonlóan felelősséggel tartoztak az önkormányzat tagjai a képviselő-testület rendeleteinek pontos és gyors végrehajtásáért

A képviselő-testület 200 tagból állt. Rendezett tanácsú városokban a törvény ennyiben szabta meg a képviselői létszám maximumát. A képviselők száma igazodott a lakosság nagyságához: minden 100 lakos után egy képviselőt lehetett választani. De a virilisták és a választott képviselők száma kisközségekben 10-nél kevesebb és 20-nál több, nagyközségekben 20-nál kevesebb és 40-nél több nem lehetett.⁴ A Makónak engedélyezett 200 fő városunkat a törvényhatósági jogú településekhez közelítette és nem a községekhez. Felét választották, fele pedig állami egyenes adójának nagysága alapján, virilisz joron került a képviselő-testületbe. A községi választójog jóval szélesebb körű volt az országgyűlési választójognál. A törvény mindazoknak a 20 év fölötti lakosoknak, akik saját vagyonuk vagy jövedelmük után már két év óta föld-, ház-, jövedelem- vagy kereseti adót fizettek, választójogot adott. Hasonlóval bírt minden testület, intézet, társulat és cég, ha a községben vagyona volt és utána adót fizetett vagy az a külföldi, aki legalább két éve adót fizetett, valamint a vagyonnal bíró kiskorú és nő. Nem volt választójoga azonban annak, aki kizárólag személyes kereseti adót fizetett és „gazdai hatalom alatt állott”, azaz minden szempontból függő helyzetben élt. Ezért a napszámosok és cselédek nem kaptak választójogot. Nem volt viszont a választójog feltétele, hogy valaki a községi kötelekbe tartozott vagy sem. De nem gyakorolhatták ezt a jogot az állami és megyei tisztviselők sem, ha fizetésükön kívül más adót nem fizettek a községben. Ezzel formálisan is kifejeződött, hogy a törvényhatósági és az állami tisztviselők épp állami vagy megyei közszolgálati viszonyuk miatt nem befolyásolhatták a község ügyeit. De ha hivatali fizetésükön kívül a községben lévő vagyonuk után is adót fizettek, azonnal választókká váltak, mint ahogy virilisták is lehettek a község területén birtokolt vagyon után fizetett adó nagysága alapján. A községi törvény alap gondolata tehát így szólt: aki a község terheihez hozzájárul, legyen jogi személy, külföldi, nő vagy kiskorú,

³ Szabályrendelet 1883. 30.

⁴ Magyar Törvénytár 1896. 295.

állami vagy törvényhatósági tisztviselő, választójogot kap.⁵ A dolog másik oldala: mint-hogy az állami és törvényhatósági tisztviselőknek fizetésük alapján választójoguk nem volt, hivatali jövedelmük után községi adót sem voltak kötelesek fizetni. Tehát a Csanád vármegyei jegyző, ha csak fizetéséből élt és más vagyona nem volt, Makónak nem fizetett egy árva petákot sem.

A képviselő-testület közgyűléseket hívott össze. Rendes közgyűléseit minden év január, április, július és október hava második hétfőjén tartotta, de ha a polgármester vagy maga a képviselő szükségesnek találta, rendkívüli közgyűléseket is összehívtak. A közgyűlés hatásköréhez a következő fontosabb ügyek tartoztak:

1. Saját belügyeiben szabályrendeletet alkotott.
2. Kialakította a választókerületeket.
3. Gondoskodott a községi utakról, az egyéb közlekedési és községi közmunkaeszközökről.
4. Rendelkezett a község vagyonával: kezelte, bérbbe adta vagy eladta. Kölcsönt vehetett föl, és szabad volt a törzsvagyonszerzés.
5. Megállapította a költség-előirányzatot, megszavazta a községi adót és átvizsgálta a zárszámadásokat.
6. Gondoskodott a községi iskolákról és más rokon intézetekről.
7. Másodfokú határozatot hozott föllebbezések után, ha törvény vagy kormányrendelet más másodfokú hatóságot nem jelölt ki.

Az önkormányzati feladatok sora összefüggött a végrehajtás anyagi feltételeinek biztosításával. A megye fölügyelte a községeket, tehát Csanád vármegye ellenőrizte Makó városát, de ez a gyámkodás korántsem volt olyan széles körű, mint amelyet a kormány gyakorolt a megyék fölött. Ennek oka, hogy a lakosság többsége községi jogállású településeken élt, ezért a polgárosodáshoz, a tőkés fejlődéshez kapcsolódó közigazgatási kérdések nagy részét ott kellett megoldani. S megoldásuk legjobb módszere a saját ügyek intézésében kapott nagyfokú önállóság. Nem csökkentette ezt, hogy a községi szabályrendeletet minden esetben föl kellett terjeszteni a megyéhez jóváhagyás végett. Azok ugyanis nemcsak a törvényekkel, kormányrendeletekkel, de a megyei szabályrendeletekkel sem ellenkezhetek. E nagyobb fölügyeleti jogot viszont a törvény azzal elensúlyozta, hogy a megye – bizonyos jogorvoslati eseteket kivéve – hivatalból nem avatkozhatott a község belügyeibe. Tehát Makó közgyűlésén a belügyekben hozott törvénykövető határozatot a megye nem bírálhatta fölül, azok foganatosítását nem akadályozhatta meg. A városnak ellenben jogában állott a megye minden határozata ellen a belügyminiszterhez föllebbezni.

A képviselő-testület végrehajtó szerve a községi előjáróság volt. Ennek összetétele teljesen másként alakult a falvakban és a rendezett tanácsú városokban. Előbbiekben a bíró, jegyző, körjegyző valamint a kettő vagy négy tanácsnok alkotta az előjáróságot, Makó vezetősége a tanácsból állott, és majdnem ugyanolyan összetételű volt, mint valamely törvényhatósági jogú városé. Állományát az alábbiak alkották: polgármester, főjegyző, főkapitány, alkapitány, adóügyi tanácsnok, számvető, ügyész, mérnök, két árvapénztári ellenőrök, közigyám, két aljegyző, köz- és árvapénztárgondnokok, köz- és árvapénztári ellenőrök, közigyám, levéltárnok, birtoknyilvántartó, községi bíró, városgazda és két tanácsos. Az előjáróság minden tagját a törvény szerint választani kellett.

⁵ SÁRLÓS BÉLA 1976. 104.

Sem a kormányt képviselő főispánnak, sem a megyei törvényhatóság első tisztviselője szerepére megválasztott alispánnak semmiféle kijelölési joga, sőt még helyettesítési jogköre sem volt. Mindezek a közgyűlést illették. A választás a tisztújító széken történt, ez Makón megfelelt a képviselő-testület közgyűlésének, bár levezénylése az alispán irányításával, elnökleivel történt. Föltétlenül pozitívan hatott a törvénynek az a rendelkezése, mely szerint községi előjáróvá nem lehetett megválasztani lelkészt, tanítót, állami és megyei tisztviselőt még akkor sem, ha ez utóbbiak a községben vagyonadójuk után választhattak. A községi közigazgatást így nem befolyásolhatta közvetlenül a községtől vagy az egyháztól függő tanítók, lelkészek, állami és megyei tisztviselők.⁶ Makó különleges helyzetében (megyeszékhely és püspöki város) a városi önállóság fontos elvi biztosítója volt a rendelkezés. Míg a tisztviselőket a városi képviselő-testület tagjai választották, a segéd- és szolgaszemélyzetet a tanács fogadta föl.

Utóbbiak a városi adminisztráció alacsonyabb beosztású csoportjait alkották. A segédszemélyzet tagjai: állatorvos, három számtiszt, katonanyilvántartó, segéd-birtoknyilvántartó, két iktató-kiadó, hét írnok, négy díjnok, éjjeliőr-főlügyelő és két szülésznök.

Ugyancsak önkormányzati alkalmazásban állt a szolgaszemélyzet: kertész, kertész-bojtár, három gyalogpandúr, hajdú, káplár, 18 városi hajdú, három kocsis, fűtő, dobos, másológép-vezető, két tanyai kézbesítő, tizennégy éjjeliőr, négy toronyőr, kéményseprő, hat csősz és gypmester. Őket tekinthetjük a közvetlen városi szolgálatban álló személyeknek, akik az önkormányzattól húzták a fizetésüket.

Rajtuk kívül tartott még a város szegődöttként egy tűzifecskendő-főlügyelőt, egy toronyóra-főlügyelőt, egy ácsot, hat hónapszámost, egy előfogatoszt. Makó a törvényben előírt hivatalnokokon (tisztviselők) kívül a város helyi igényei szerint hosszabb-rövidebb időre rendszeresített közszolgálatban álló más szakszemélyzetet (segédeket, szolgálkat, szegődményeseket) is.

Az igazgatás a tanácsra hárult, ez lényegében az előjárósághoz tartozó tisztviselőket foglalta magában. Elnöke a polgármester volt. Hetenként legalább egyszer ülészet véleményezés, határozás, végrehajtás céljából. Véleményezte azokat az ügyeket, melyeket a közgyűlés e végett hozzá utalt. Előkészítette a közgyűlés tanácskozási tárgyait és átvizsgálta a költség-előirányzatokat. Határozott mindazon ügyekben, melyek nem tartoztak a közgyűlés, a polgármester vagy más képviselő hatáskörébe. Utalványozási joga a költségvetés keretén belül mozgott, de felelősség terhe mellett ellenőrizte a városi jövedelmek beérkezését, a pénztári kezelést és döntött építkezési ügyekben.

Mint végrehajtó közeg, a tanács ott és akkor működött, ahol és amikor ezzel a megye vagy a közgyűlés megbízta vagy ezt önmaga elhatározta. A tanács gyakorolta az elsőfokú iparhatóságot, alkalmazta a segédszemélyzetet, és fő fogadta föl vagy bocsátotta el a szolgálkat.

A polgármester mint a közgyűlés, tanács és az árvaszék elnöke vezette a tanácskozásokat, őrködött a törvények és szabályok megtartása fölött. Közigazgatási vezetőként eljár az adó-, újoncozás-, ipar-, s mindazon ügyekben, melyeket a törvény hozzá utalt vagy amelyekkel a megyei vagy városi képviselő-testület és a tanács megbízta. Viszonyát a képviselő-testülethez és a többi tisztviselőhöz a közgyűlés szabályrendeletben dolgozta ki. Fontos szerepét elsősorban a pénzügyi rendelkezések bizonyítják. A

⁶ Uo. 107.

városnak költségvetésben megadott jövedelmein és az adókon kívül – melyeket a felek közvetlenül a pénztárba fizettek be – minden egyéb pénz csak jelentés vagy folyamodás mellett adhattak be. Fölvételére egyedül a polgármester, távollétében a főjegyző volt följogosítva. A többi tisztviselőt minden pénzfölvételtől fegyelmi eljárás terhe alatt eltiltottak. Sürgős kiadásokra a polgármester a tanács utólagos jóváhagyásának föltételével és a költségvetés keretein belül a közpénztár terhére 200 forintig utalványozhatott. Hatalmát mutatja, hogy a munkáját hanyagul ellátó tisztviselővel szemben fegyelmi eljárást kezdeményezhetett. A polgármesteri jogállás fontos aspektusa, hogy hivatalából közigazgatási úton nem lehetett eltávolítani. Személye tisztán a közgyűlés akaratától függött, a vármegye nemtetszése a dolgokon nem változtatott. Ennek a rendelkezésnek mélyebb történeti okai voltak. A liberalizmus szívesen csatolta vagyoni helyzetéhez a közigazgatási jogokat, a bizonyított helyi erő és vagyon többlethatásköröket magával hozhatott. E szemlélet alapján a községi önkormányzat vagyonkezelésének önállósága érdekében kizárták a megyét a városi tisztviselők megválasztásából. Így lehetett reális tartalmat adni a városi szintű közigazgatási függetlenségnek.

Külön jegyzői hivatal gondoskodott az önkormányzati működés jogi szakszerűségéről. A főjegyző a polgármester helyettesítését is ellátta akadályoztatása esetén, de munkája főként a közigazgatás törvényes működését szavatolta. Ebben segítette őt a két aljegyző. Ellentétben a falusi jegyzőkkel, az ő hivataluk nem szólt élethossziglan, helyzetük éppen ezért nem volt szilárd, hisz elvben ciklusról ciklusra változhatott. Viszont nem is lehetett őket csak bírói úton hivatalukból eltávolítani, míg a falusi jegyzővel ezt közigazgatási úton is megtehették. Épp azért, mert a főjegyző élethossziglan bírta megbízatását, esetleges hanyag munkájáért mégis a megyei közgyűlésen kimondott „elbocsátó szép üzenet” lehetett a vége.

Makón ilyen nem fordulhatott elő, mert a jegyző alkalmatlanságát elsősorban firtató nagybirtokosi érdek nem hatotta át a város közéletét, a közigazgatást itt alapjában a vagyonos parasztpolgári réteg érdekei mozgatták.

A kapitányi hivatal állt a főkapitányból, az alkaptányból, egy írnokból, egy éjjeliőr-főlügyelőből, három gyalogpandúrból és 14 éjjeliőrből. A főkapitány képviselte a rendőri és egészségügyi hatóságot. Ennek keretén belül irányította a piaci, mezei, szőlőhegyi, építészeti, közegészségügyi, gátfenntartási és vízvédelmi rendőrséget. Ez a rendőrség nem volt azonos napjaink fegyveres testületével. A szabályrendelet a „rendőrség” kifejezést a köz dolgait igazgató szakszemélyzet értelmében használta. Akadt a hivatalnak „bírói” funkciója is, hisz a főkapitány – mint „rendőrbíró”, „eszesebíró” – határozott a gazdák és cselédek közötti viszonyból támadt vitás kérdésekben. De ő rendezte a vásárokat, főlügyelte a mértékek megtartását, és csak egyik föladataként említi, hogy általában ő a rend és a csönd fenntartásának legfőbb őre. A régi önkormányzati kapitányok tehát elsősorban közigazgatási szakemberek, nem a mai értelemben vett rendőrök voltak. A tulajdonképpeni rendőri föladatot a az éjjeliőr-főlügyelő látta el, aki a mellé rendelt három gyalogrendőrrel és 14 éjjeliőrrel a biztonságra főlügyelt, és munkáját rendőri szabályzat szerint végezte.

Jelentős helyet kapott az önkormányzati szervezetben az adóügyi osztály. Forma szerint ez is a polgármester mint adóügyi igazgató főlügyelete alá tartozott, a gyakorlatban azonban az adóügyi tanácsnok irányította egy számtiszt, a birtoknyilvántartó, egy írnok és öt végrehajtó közreműködésével. Ez a hivatal vetette ki és hajtotta be a közadókat. Különösen a behajtás okozott nehézséget, mert személyes felelősséggel tartoztak

erte, s ezért a végrehajtás a mindennapi teendői közé tartozott. Adóhátralékosok mindenkor voltak, ellenük a fölfogadott végrehajtók személyválogatás nélkül pontosan és gyorsan jártak el. Nem volt könnyű föladat, mert minden nap másképp szólt a köteleu utasítás, hogy mely adós ellen, mily összeg és milyen tartozás miatt kell végrehajtani. Annak ugyanis különböző fokozatai voltak, és a végrehajtás utolsó szakaszába tartozott az ingatlanlefoglalás. Ez magyarázza, hogy a birtoknyilvántartót miért az adóhivatalba osztották be. Azért, mert a közadóbeli tartozások kivetésére szolgáló adatok regisztrálását és nyilvántartását ő végezte. Az egyes polgárok birtokviszonyairól pontos kimutatást vezetett, amely a felek bemondásán kívül a rendszeresen kiadott telekkönyvi végzéseken alapult. Ezért a birtokváltozást a birtok térnagysága és jövedelmi fokozata szerint azonnal átvezette a megfelelő adóztatási csoportba.

Hozzájuk képest egyszerűbb föladatot látott el a városi ügyész, aki a várost képviselte különféle peres ügyekben, de főként árvaszéki végzéseken. A számvevő a városgazdálkodási és pénztári ügyek ellenőre volt, a mérnök a védőtltéseket fölügyelte és gondoskodott a városi épületek, közlekedési utak karbantartásáról. A levéltárnok a város hivatalos iratait rendezte és kezelte.

Az egészségügyi szakszemélyzet városi orvosból, alorvosból és két szülésznből állt. Az orvos figyelemmel kísérte a közegészségügy állapotát, vezette a születési és halálozási statisztikát, és hetenként megvizsgálta a kéjhölgyeket. Az alorvos mint halottvizsgáló járt el, a szülésznök kötelessége pedig az volt, hogy szegénysorsú szülőknek ingyen segédkezet nyújtsanak. Fontos követelményt tartalmazott a szabályrendelet arra nézve, hogy az egészségügyi személyzet senkitől sem tagadhatta meg a segítségnyújtást. Annak megítélése, hogy aki a segílyt igénybe vette, az ingyenes gyógykezelendők közé tartozik-e, a városi tanács hatásköréhez tartozott.

Sajátságos volt a városgazda munkaköre. Ő a mellé rendelt díjnak segítségével, leltár szerint kezelte a város ingó és ingatlan vagyonát, és erről év végén számadást készített a képviselő-testületnek. Föladata nem annyira aktív, inkább passzív közreműködést igényelt, hisz fő tevékenysége a leltári cikkek ki- és beutalványozása volt, ezekről nyilvántartást vezetett. Tehát lényegében a beszerzett és fölhasznált javakról készített áttekinthető listát bizonyosfajta készletgazdálkodást folytatva.

Makón dolgozott községi bíró is, ám a kisközségek bíróival ellentétben, nem a közigazgatást vezette, hanem valóban bírászkodott. A tanácsosok pedig, többnyire polgármesteri megbíztás alapján különböző munkálatok fölügyeletét látták el, de mint becsüsöket is gyakran alkalmazták őket. Különösen a húsmérők vágásait ellenőrizték: addig egyetlen állatot sem engedtek levágni, míg az állatorvos ki nem állította róla az egészségügyi bizonyítványt.

Az állatorvos föladata kiegészült a városban és határában lévő mindennemű jószág általános egészségügyi fölügyeletével. A számtisztek föladatához irodai segédmunka tartozott. Egyikük az adóhivatalban írta be az adózók könyvecskéibe a teljesített fizetéseket, a másik a közpénztárban végzett írásbeli munkát, a harmadik mint más hatóságok és bíróságok határozatainak kézbesítője szerepelt.

Szolgaszemélyzetként működtek a városi önkormányzati szervezetben a rendőrök és éjjeliőrök. Ők vigyáztak a közbiztonságra, a városi hajdúk pedig a hatóságok iratait kézbesítették, és a végrehajtásnál ők adták a hatósági födözetet. Valamennyien a hajdúkaplár fölügyelete alatt álltak

E helyhatósági szervezet változatlan formában 1886-ig állt fenn. Akkor az 1886. XXII. tc. (a második községi törvény) több ponton módosította.⁷ Ennek lényege, hogy az előljáróság választásához bevezették a jelölési rendszert, amely lehetőséget adott a megyének, sőt a főispánon keresztül a kormánynak a közigazgatás befolyásolására. Amikor főnről is beleszólhattak abba, ki legyen pl. a makói polgármester, ez a közigazgatás burkolt államosítását jelentette.

Már a törvény hatása volt, hogy a polgármester körlevelet küldött minden kollégájának: dolgozzák ki a szakmájukba vágó közigazgatási ügyvitelre nézve a helyi viszonyok összhangba hozatalát a törvénnyel. Vagyis a közigazgatás szakközegeinek kettős tudását (az állami közigazgatás közvetítése és a helyi rendeletalkotás) kérte egyeztetni.⁸ Ebben benne volt a szándék a felsőbb utasításnak való megfelelésre, de az addig érvényben levő és helyi érdekeket megtestesítő statútumok figyelembe vételére is.

A tisztviselők munkájukat csak megfelelő képzettség birtokában végezheték. A második községi törvény szellemében készült 1913. évi szabályrendelet a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnok, főjegyző, I. osztályú aljegyző, árvaszéki aljegyző, közigazgatási és rendőrfogalmazó valamint a közgyám számára ügyvédi oklevelet vagy államtudományi vagy „jogtudományi tudorosság” befejezését kívánta.⁹ Más követelményt támasztott a törvény a falvak vezetőivel szemben. A falu fejének számító bírótól különös kvalifikációt nem kívántak meg, de kifogástalan erkölcsi életűnek kellett lennie. Bizonyos foglalkozásoktól eltiltották, így pl. nem lehetett kocsmáros, fizetést nem kapott, csak tiszteletdíjban részesíthették. Pozícióját választással nyerte el, ezért nem hivatalnok, hanem tisztségviselője a falunak. A kifogástalan erkölcsi magaviseletet a makói tisztviselőknek is igazolniuk kellett, de ezen fölül még szakmai elvárásokat is támasztottak velük szemben.

Kitért a szabályrendelet a képviselők összeférhetetlenségére is. Leszögezte: az ügyésznek, a mérnöknek, az orvosnak és a főjegyzőnek szakmájukba vágó magánmunkáltra joguk van, de a többi tisztviselőt és a segédszemélyzetet kivétel nélkül minden privátmunkától, fegyelmi eljárás terhe alatt, eltiltotta. Megállapította, hogy a városi hatóság jogait és kötelezéseit az alábbiak gyakorolják: a képviselő-testület, a tanács, az árvaszék, a polgármester, a rendőrkapitány és a községi bíró. Ez szűkítést jelentett a hatalomgyakorlásban, hisz az 1883-i szabályrendelet a városi hatóságot a képviselő-testületre és a tanácsra ruházta. 1913-ban viszont a tanácsot a polgármesterből, a rendőrkapitányból, a tanácsnokokból, a főjegyzőből, főügyészből és az ügyvezető orvostól álló szűk magisztrátus alkotta. A városi főtisztviselők testületével azonosítható tanácson kívül működött a tisztviselői kart magában foglaló előljáróság. Közülük a törvény által a városra ruházott jogokat és kötelezéseket a polgármester, rendőrkapitány és a községi bíró gyakorolta. Azért csak ők hárman, mert a polgármester a város első tisztviselője és képviselője volt, egyben az előljáróság, a segéd- és kezelőszemélyzet hivatali főnöke is. A rendőrkapitány Makó területén illetékes, és köteles eljárni mindazon ügyekben, amelyeket a törvény, a miniszteri rendeletek, a törvényhatóság valamint a városi szabályrendelet hozzáutaltak. Végül a községi bíró intézte a városi igazságszolgáltatást szerény értékhatárig, azaz ő képviselte helyi szinten a harmadik hatalmi ágat.

⁷ Magyar Törvénytár 1884–1886. 1897. 405–415.

⁸ ML Tan. 1886–7249

⁹ Szabályrendelet 1914. 28.

A képviselő-testület változatlanul száz választott és száz legtöbb adót fizető tagból állt, és a törvény szerint szavazati joggal bíró városi tisztviselőkkel egészült ki. Vagyis nem minden városi hivatalnok kapta meg a szavazati jogot. Formailag nem történt jelentős változás a képviselő-testület működésében, ám a virilizmus intézményének kiterjesztése jelentős társadalmi következményekkel bírt. Nem a virilisták számarányának megváltozásában rejlett a fontos következmény, hanem társadalmi összetételük eltolódásában a nagyobb birtokosok és tőketulajdonosok javára.¹⁰ Korábban a legtöbb adót fizetők csak egy községben, a lakóhelyükön lehettek testületi tagok, s virilista jogukat csak személyesen gyakorolhatták. Most minden olyan településen bekerülhettek a helyi hatalomba, ahol birtokuk feküdt. Ráadásul ezt a jogukat már nem kellett személyesen érvényesíteni, megbízottaik útján is gyakorolhatták. 1886 után „tárgyasult” a virilizmus: már nem az adózóhoz, hanem az adó alapjául szolgáló vagyonhoz kapcsolódott. Ez a rendelkezés különösen a falvakat hozta nehéz helyzetbe, ahol a nagybirtokos családok tagjai elszórtan több birtoktesttel is rendelkeztek. De hatott a rendezett tanácsú városok életére is. A nagybirtokosok itt is nagyobb szóhoz jutottak, de a korábbanál nagyobb szerepük lett a tipikusan városi intézményeknek is: a jogi személyként működő vállalatoknak, a pénzügyintézeteknek, részvénytársaságoknak. De kiemelkedő jelentőséghez jutott a városi intelligencia is. Az értelmiségi adó összegének kétszeres beszámítása közéleti befolyáshoz juttatta a város legpolgárosultabb elemeit.

A képviselőválasztói kerületek

	Választási hely	A képviselők száma
I.	A városháza	8
II.	Az újbárosi római katolikus iskola	8
III.	Az újbárosi református iskola	8
IV.	A Kiss János-féle ref. iskola	8
V.	A Irlanda-féle ref. iskola	8
VI.	A Deák F. utcai állami elemi iskola	8
VII.	A görög katolikus új iskola	8
VIII.	A gerizdesi református iskola	8
IX.	A református nagyiskola	8
X.	A Szegeci utcai állami elemi iskola	8
XI.	A római katolikus nagyiskola	8
XII.	A Kelemen-hídi óvoda	6
XIII.	Az igácsi úti iskola	4
XIV.	A rákosi úti iskola	4

Ezzel kapcsolatos a községi pótdádnak megváltozott kivetési rendje. A képviselő-testület közcélokra pótdadót szavazhatott meg. 1886-ig a törvény nem tett különbséget gazdasági érdekeltiségek szerint, de ez 1886 után megváltozott. A községi pótdadót a föld-, ház- és társulati adó megállapított összege után szedték be évről évre változó kulcsok alapján. 1886-tól a belrend és közbiztonság költségei már nem terheltek a föld-

¹⁰ SÁRLÓS BÉLA 1976. 166.

adót sem a falvakban sem a városokban. Ha egy nagyobb birtokosnak a városban nem voltak belsőségei, és így nem vette igénybe a belterületi rendészetet, ha a dűlőutakat nem használta, mentesült fönttartási költségeik alól. Nem terhelhették meg városi pótdadóval az állami és törvényhatósági tisztviselők fizetését, viszont az állami adómentességet élvező napszámosokat ezentúl községi pótdadóval sújthatták. Ez ugyan nem lehetett több egy átlagos napszámnál, ámde napszámos sok volt, s így az általuk fizetendő, önmagában valóban csekély pótdadó a városi bevételek között jelentős tételek tett ki.¹¹ Ezt az új rendelkezést meglehetősen igazságtalannak tartjuk, hisz a napszámosok fizethették a pótdadót, de meg voltak fosztva a választói jogtól. Mivel a virilizsek névsorának összeállításához kizárólag az állami adókat vették figyelembe, a pótdadók összegét nem, ezért a virilizmussal együtt járó nagyobb közigazgatási hatalom nem állt arányban a közterhek viselésének mértékével.

A képviselők a közgyűlésen fejtették ki közéleti tevékenységüket. A közgyűlés hatásköre nem változott. Legfontosabb joga maradt a belügy önálló szabályozása, a saját vagyonnal való független gazdálkodás lehetősége, a községi adó kivetése, valamint a költségelőirányzat megállapítása és kölcsönök fölvétele a költségvetésben elő nem forduló tételek fődözésére.¹²

A tanácsot alkotó tisztikar megválasztásában 1886-ig a vármegyének nem volt jelölési joga. Ez akkor megváltozott, mert a rendezett tanácsú városokban a rendőrkapitányt a főispán nevezte ki élethossziglan. Igaz, ennek ellensúlyozására a kapitány nem vehetett részt a város gazdasági ügyeinek tárgyalásában. Különleges állását jól jelzi, hogy Makón a polgármester után ő kapta a legtöbb fizetést: a VIII. fizetési osztály első fokozatában évi rendes jövedelme 4400 koronát tett ki. (A fizetési osztály az anyagi javadalmas nagyságát jelentette, a rang pedig azt a helyet, amely az illető tisztviselőt a többiek sorában megillette. I. fizetési osztályba tartoztak pl. a miniszterek, V–VI.-ba az állami, vármegyei és városi tisztviselő; míg az utolsóba, a XII.-be a szolgaszemélyzet.) A polgármester 4800 koronát keresett a VII. fizetési osztály 3. fokozatában.¹³ A rendőrkapitány alá tartozó hivatal első fokozat el állategészségügyi kérdésekben, intézte a marhalevel-kezelést, detektíveket alkalmazott, bírságolt és illetéket szabott ki.

A városi előljárásság többi tagját, a segéd- és kezelőszemélyzetet a törvényhatósági jelölő szisztéma szerint választották: a jelölés a tisztújító széken történt az alispán elnöklete alatt. Két tagját a képviselő-testület tagjai közül az alispán nevezte ki, kettőt maga a testület delegált soraiból. Szavazategyenlőség esetén az elnök, azaz az alispán szava döntött. Az alispánnak így ugyanolyan jelölési joga lett a rendezett tanácsú városok előljárásságának megválasztásában, mint amilyen a főispánt illette meg a törvényhatóságokban.¹⁴ Tehát Makó tisztikarának összeállításában 1886 után döntő szóhoz jutott a megye. Most már csak az volt a kérdés, hogy ezt a jogát a várossal egyetértésben vagy vele szemben kívánta-e használni. Ti. a kijelölés jogával már nem a korábbi, nagy önállóságú vármegye élhetett, hanem a főispán korlátlan hatalmába jutott, önkormányzati függetlenségét jórészt elvesztő törvényhatóság. Ha a főispánnak úgy tetszett, beleszólhathott abba is, hogy az alispán kiket jelöljön a város tisztikarába. Ezen kívül kiterjedt a főispán fegyelmezési jogköre is. Eddig Makó város tisztviselőit az alispán, a vármegyei

¹¹ Uo. 169.

¹² Szabályrendelet 1914. 6.

¹³ Uo. 22.

¹⁴ SARLÓS BÉLA 1976. 167.

közgyűlés és 1876-tól a Közigazgatási Bizottság vonhatta fegyelmi úton felelősségre. Mostantól ezt a főispán is megtehetette. Mindez összefüggött a közigazgatás államosítását célzó kormányzati szándékkal, és azzal, hogy a helyi végrehajtás kulcsa továbbra is a főtisztviselőkből álló tanács kezében maradt. Még a szabályrendelet is első helyen említi a tanácsnak a felsőbb közigazgatási hatóságok rendeleteivel kapcsolatos feladatát, és csak ezután hozza szóba a képviselőtestület határozatainak a végrehajtását. Legfontosabb önkormányzati teendője maradt az éves költségvetés elkészítése és előterjesztése, majd szoros megtartása, a város kezelése alatt álló közpénztárak terhére utalványozni valamint az ingó és ingatlan vagyonnal való gazdálkodás folytatása.

A tisztviselői *segéd-* és *kezelőszemélyzet* összetétele gyarapodott. Két terület erősödött újabb szakhivatalnokok bevonása által: a közegészségügyi és az igazgatási.¹⁵ Betöltötték az ügyvezető orvos hivatalát, s kivüle kerületi orvosok is örködték az emberek egészségén. Növelték az állatorvosok számát is. A bürokrácia erősödését mutatja, hogy nőtt az írnokok, a szám- és adótisztek száma, de a szakszerűbb ügyintézés végett fölvettek még két közigazgatási és két rendőr fogalmazót. A hivatalnoki karban bekövetkezett mennyiségi növekedés kétszeresen is a városi fejlődés mutatója. Egyrészt jelzi a társadalmi-gazdasági fejlődés teremtette növekvő közszolgálati igényt, másrészt bizonyítja, hogy Makó az összetettebbé és specializáltabbá váló bürokratikus szükségleteket képes volt anyagilag fűdözni.

A fontosabb igazgatási területek

Makó városa a hatósági működés alapjául szolgáló szabályrendeleten kívül külön határozatban állapította meg az építészet, a közegészségügy, a prostitúció, a mezőrendőrség, a hagymatermesztés és más ágazatok rendését.

Az 1888. évi építészeti szabályrendelet Makót 4 körzetre osztotta. Az első kerületbe tartozott a Főtér, egyik oldalon a Galamb kocsmától a Donner-féle telekig, a másik oldalon a Képiró utcától a Gulácsi-féle házig, Továbbá a Deák Ferenc utca sarkán lévő izraelita leányiskola, a Vendel-féle ház, az Úri utca, az Aradi utca, Szemes Istvánné háza, és a Diós Sámuel, Bánffy- és Joanovics-féle házak által határolt terület. A II. kerület a Sóház, a Vásárhelyi, a Nagy-Csillag, a Nagy-Orosz, a Batthyány, az Árpád, a Kossuth, a Hód, a Szegedi, az Ér, a Szép, a Teleki, a Kertész, a Sóház és a Zrínyi utcák, az összes beszögellő utca, valamint a Sugárút és a Szent István tér területét ölelte föl. Az első kettőbe nem sorolt régi városrész alkotta a III. kerületet, míg a Putri (Bécs), Honvéd, Vágóhíd, Kelemen-híd és cédulaházi városrész tette ki a IV. kerületet.

Az 1907-es rendészeti elvek már beszéltek az V. kerületről is, a külterület ama részéről, mely a belterülettől számított 8 km-es sugarú körön belül helyezkedett el, anélkül azonban, hogy ezt a területet a város belterületté nyilvánította volna. Az ipartelepek építésének hatósági szabályozása főként környezetvédelmi célokat szolgált. Tűzveszélyes vagy a környékre ártalmas és kellemetlen bűzt gerjesztő tárgyakat csupán a külvárosokban elszigetelt, a közgyűlés által erre kijelölt területen volt szabad építeni. Általános követelmény volt a tűzbiztos anyagból való építkezés, az országúttól, másik üzemtől, egyéb lakott helytől megfelelő távolság betartása, az üzemek, gyárépületek megfelelő szellőztetése, a szennyvíz elvezetése, a hulladék lerakása. A gőzkazánok, gőzgépek, „gőzmozdonyok” és gyárkémények fölállításával kapcsolatos nagy számú hatósági ren-

¹⁵ Szabályrendelet 1914. 8–9.

delkezés mutatja, hogy gyárnak, ipari nagyüzemnek az számított, ami füstölt. Gőzenergiára alapított ipartelepelt, gyárat az első kerületben tilos volt fölépíteni. A kérdés fontosságát jelzi, hogy ezt a városi határozatot a Belügyminisztérium erősítette meg 1889-ben. Általában a közigazgatási szabályrendelet hatósági jóváhagyását a megyei közgyűlés nevében az alispán végezte.¹⁶

Szervezési és szolgálati szabályrendeletet adott ki a képviselő-testület, Bakos Ferenc főjegyző és Széll György polgármester aláírásával a mezőrendőrség részére. Ez hat lovas mezőrendőr és három gyalogos mezőőr (útász) kötelességeit tartalmazta. Fő feladatuk a terület őrzése, lényegében tehát a termés fölötti őrködés, az utak gondozása. De a mezőrendőrök kézbesítették a külterületen lakók részére a hatósági iratokat a rendőrkapitány által meghatározott beosztás szerint. Különleges feladatot rótt rájuk a tanya-rendszer. Tekintettel e szétszórt településtípusra, a külterületi közrend és közbiztonság őrzése nehéz terhet rakott a vállukra. Hivatalos működésük fölőlelte az adó- és tankötelesek összeírását, hatósági segédkezést az adóvégrehajtáshoz.

A tanya és a külterületi lakhatás régi gondja volt a magyar közigazgatásnak. Ez az életmód ugyanis alkalmat adott a városi lakóhely után teljesítendő közterhek lerázására, kikerülésére. Ezért a városi illetőségű tanyai gazdálkodók kiderítése, nyilvántartása fontos közérdek lett. Szemmel tartásuk egyik modernkori intézményét láthatjuk a mezőrendőrségben. A mezőrendőröknek kint kellett lakniuk az őrizetükre bízott területen. Rendőrkapitányi hatalom alatt álltak, a városi rendőrséggel azonos ruházatot viseltek, fegyverzetüket lovassági kard és forgópisztoly alkotta. Lőfőlszerelésük megegyezett a magyar királyi csendőrség szabványával, így a mezőrendőrt fegyveres testülethez tartozó személynek tekintették. Nem így a mezőőröket: ők nem viselhettek rendőrkalapot, csak polgári sapkát, ruhájuk zsinórozatlan önkormányzati egyenöltözetből, fegyverzetük szuronyos löfegyverből állt. Az erről szóló szabályrendeletet Meskó Sándor alispán Csanád vármegye közönsége nevében 1896-ban hagyta jóvá.¹⁷

Külön határoztak a hagyma és a zöldség piaci adásvételéről. Makó területén hagymával és zöldséggel csak az kereskedhetett, aki erre a hatóságoktól iparigazolványt nyert. Hagymát és zöldséget a termelő a mindennapi és a heti piacon adhatta el a vásártérül kijelölt Széchenyi tér keleti oldalán és a Deák Ferenc utca északi oldalán. Hagymát eladni csak törvényes súlymérték szerint volt szabad. Árat mázsánként határozták meg. A zöldséget és a fokhagymát súly szerint vagy csomónként is adhatták-vehették. A mérlegelés általában az eladó mérlegén történt zsákonként 50 kg elegységben. Minden vételről a vevő köteles volt az eladónak bevásárló jegyet (kötjegyet) kiállítani. Ezen föl kellett tüntetni az adásvétel helyét, idejét, az áru minőségét és mennyiségét, a vételárat és a fizetés módját. Ez elsősorban az eladó biztonságát szolgálta, mert a vevőt a kötjegyen kialakult áron átvételi és fizetési kötelezettség terhelte. Ez alól csak az jelentett kivételt, ha a szállítandó áru nem volt szerződészerű.¹⁸

E végzéshez kapcsolódott a vásári rendtartás. Makón országos és heti vásárokat tartottak, ezeken helybéli és idegen egyaránt árulhatott. A napi piacokról azonban az idegeneket kitiltották. Az év bármely napján, vasárnap kivételével, csak helybéli kínálhatta portékáját, elsősorban élelmi cikkeket. Gabonaműveket és négy lábú jószágokat az itteni lakosok is csak a heti vagy az országos vásárokon hozhattak forgalomba. Nem is

¹⁶ Szabályrendelet 1888. 32. TÓTH FERENC 1979. 216-231.

¹⁷ Szabályrendelet 1896.

¹⁸ Szabályrendelet 1908.

akárhoz, csak a hatóságok által az áruk minősége szerint kijelölt standokon. Állatvásáron csak a jószágok egészséges állapotát és tulajdonjogát igazoló kereskedő vehetett részt. A régi súly-, űr- és hosszértékek használatát 1875-től megtiltották, minden árunak méter szerinti mértékét kívánták meg. Szigorúan megkövetelték az űrmértékek hatósági hitelesítését.¹⁹

Külön szabályozták a behozatali és kiviteli vámokat. A város területére vidékről hajón vagy vasúton behozott, onnan kiszállított fogyasztási, élvezeti s üzleti cikkek után különböző tételek szerint vámot kellett fizetni. Egy métermázsza gyors- és teherszállítvány vámterhe 2 koronára, ló, tehén, ökör, bivaly, öszvér, sertés és minden nagyobb állat után fizetendő díj darabonként 3 koronára, kisebb állatok (süldők, birkák, csikók, tinók) darabonkénti illetéke 1 koronára rúgott. A vasúti szállítás díját az Arad-Csanádi Egyesült Vasutak, a postai szállításokét a posta szedte be. Hajón érkező szállítmányok vámját a város bérbe adta. A vámot a kivitel előtt vagy behozatalkor azonnal le kellett fizetni, aszerint, hogy kinek a címén érkezett a küldemény vagy ki továbbította. A vámdíjak a város közpénztárába a közköltség javára folytak be havi részletekben vagy bér szerződés szerint. Minden befolyt fillért földözteként a városi költségvetésbe vetek föl. Az áruforgalom hatósági „megcsapolása” a város önkormányzati szabadságában állott. Ezzel szélesítette bevételi forrásait.²⁰

Hasonló szellemben fogant a marosi szabad kikötő használatáról szóló rendelet. Makó határában a Maros partján kijelölt szabad kikötő és a folyó mentén rakhely működött. A hajók a Goszpoditól a szugolyi (Baranyi) ásásig egy kilométer hosszan kijelölt, és „Szabadkikötő” fölíratú táblákkal ellátott helyeken köthettek ki. Rakományukat az elszállításig a kikötőhely mentén, mintegy 2 hold rakodó helyen helyezték el. A vízi járművek kormányrendelet alapján 8 napig fizetés nélkül tartózkodhattak a szabad kikötőben. Utána a hajó nagyságától függően a tulajdonost már használati díj fizetésére kötelezték. Emiatt gyorsan kellett rakodni, vagy ha ez nem sikerült, akkor sokan a folyómederben való horgonyozást választották, mert ez ingyenes megoldást jelentett. De hosszabb ideig a forgalom hátránya nélkül nem lehetett vele élni. A kirakott áruk után 2-5 korona közötti illetéket fizettek. A szabályzat többfajta árutípusra állapított meg kikötői vámot: folyadékokra, szilárd anyagra, faárukra és „életneműekre”. Előbbibe a bort, petróleumot, olajat, a szilárd anyagok közé a vasat, szenet, a faáruk közé az épületfákat, léceket, deszkákat stb., életneműekhez az állatokat sorolták. Az önkormányzati üzemeltetés hasznosítását a város bérlőkre bízta. Ez több évre előre kiszámítható jövedelmet hozott a háztartás számára. Az 1889-ben, Major Miklós polgármestersége alatt kidolgozott tervezetet a közlegényi miniszter megbízásából Rapaics Radó hagyta jóvá Budapesten.²¹

A prostitúció mindenkor súlyos gondot okozott. 1887-től a bordélyházak nyitását a közegészségügyi bizottság és a kapitányi hivatal véleményének előzetes kikérése után a tanács engedélyezte. Bordélyokat csak oly nő egyének nyithattak, kik büntetve nem voltak, és megbízhatók, hogy a szabályzatban foglalt követelményeknek pontosan megfelelnek, anyagi viszonyaik rendezettek. Ha férjezetlen kérelmezett bordélynyitási engedélyt, megkivánták még tőle, hogy 40 évet meghaladja. A nyilvánosházak szembe nem ötlő helyen, iskolától vagy más középülettől minden körülmények között egyenes vonalban legalább 500 m távolságra működhetnek. Ott a tulajdonoson, a kéjnőkön és a

¹⁹ Szabályrendelet 1885.

²⁰ Szabályrendelet 1893/a.

²¹ Szabályrendelet 1893/b.

cselédeken kívül más nem lakhatott. Makón nyolc piros lámpás ház működését engedélyezték egyenként legkevesebb három és legtöbb tíz örömlány alkalmazásával. Megszabták a bordélyok városrészenkénti arányos fősztását is. Figyelemre méltó a cselédekre vonatkozó szabály. A bordélyokban csak olyan cselédeket tarthattak, akik 40 évesnél „életesebbek” voltak, és „külséjüknél fogva a kéjgelésre keresetileg alkalmatlannak minősültek”. Világos és érthető a szabályozás üzenete: nehogy cselédekből álljanak bordélyok, akik lényegében bűjtartott kéj nők, ugyanis az örömlányok és a takarítószemélyzet alkalmazásának, fizetésének föltételei alapján tértek el egymástól. Az örömszerzéssel való kenyérkeresetet csak a 17 éven fölüli nőknek engedélyezte a törvény. Számukra a tulajdonos bárcát kapott a rendőrkapitánytól. A tulajdonos tartásdíjként (a lakhatásért, ételmezésért, mosásért, orvosi fölügyeletért stb.) havi 45 forintot kért alkalmazottaitól. E tartásdíjon fölüli kereset maradt a kéj nőké. Minél nagyobb forgalmat bonyolított le valaki, annál több jutott neki, hisz nem hányaddal tartozott a tulajdonosnak, hanem szerződésben rögzített összeggel. A „tűlmunkát” azonban megnehezítették az egyéb korlátozások. Heti kétszer tartottak kötelező orvosi vizsgálatot. Tiltották a kéj nőnek, hogy akár utcán, akár ablakon át vendégeket csalogasson vagy az utcán föltűnő öltözetben mutatkozzon, pongyolában a bordélyház előtt ácsorogjon, tehát a járókezők figyelmét a bordélyházra fölhívja. Csábítás végett nem jelenhettek meg sem utcán, sem bálókban, sem egyéb nyilvános rendezvényeken. A hatóság árgus szemekkel figyelte, nehogy kihívó magaviselettel magukra vonják a község figyelmét. Ugyanakkor védte is őket, hisz a szerződéses munkaföltételek betartását, ha kellett, kikényszerítették a tulajdonosból. Ittas, goromba és egészségi állapotát igazolni nem hajlandó vendéget hatóságilag távolították el. A város nemcsak törvényesen járt el ennek az örök társadalmi problémának szabályozásakor, hanem humanusan is, mert a pénzkereseti tevékenység szerződésen alapuló kötelmi jogából indult ki.²²

A közgyűlés még számos egyéb területet szabályozott saját rendelettel. Az ismertetett hatósági szabályozásokkal jelentőségük, a városi életben játszott fontos szerepük miatt foglalkoztunk részletesebben. De szabályrendeletet alkottak még az árvaszékerről és árvapénztárról, a megyei közmunkáról, a közegészségi és köztisztasági föladatokról elsősorban háztulajdonosoknak, az üzletszerű táncvigalmakról (kalákákról), a tűzrendészetről, a járdák építéséről, a szőlőkertekről, úrszékek és emésztőgödörök építéséről stb. E sok határozatban nem az élet túlszabályozását kell látnunk, hanem a kapitalista piacgazdaság és polgári társadalom fejlesztésének és védelmének igényét. Ez elsősorban a törvényhozók politikai akarata volt, de végrehajtását az alsófokú közigazgatásban is ki kellett kényszeríteni.

A város közéletét új alapra helyezte az alkotmányos korszak, de voltak intézmények, melyek nagy múltra tekintettek vissza, és őrizték a régi patriarchális, helyi kötöttségű ügyintézés emlékét. Ilyen a hegyközség működése. Ott mindig történtek kisebb-nagyobb kihágások, a szőlősgazdák nem mindig jártak el az igazság szabályai szerint. Ez történt 1879-ben is, mikor az ardcisi hegyben néhány szőlősgazda a gazdaság kocsijából bizonyos mennyiségű földet az út másik oldalán fekvő saját birtokához hasított ki. A hegybíró érvényt szerezve a tulajdonjognak fölszólította őket, hogy mondjanak le a jótalanul elfoglalt birtokról. A többség ezt megtette, ám egyikük az ügyet bíróság elé vitte. Halász Zsigmond békebíró helyszíni szemlére idézte mindkét felet, akik a kijelölt

²² ML. Kgy. ir. 1887–223.

időpontban és helyen meg is jelentek, csak a bírósági személyzet nem szállt ki egész nap. Ez arra készítette Pál Sándor hegybíró, hogy a közgyűléshez forduljon. Arra kérte a testületet, hogy a békebíró által az összes „Makó városi hegybírák működésének határozatilag kimondott meggátlását” semmisítse meg. Utalt arra, hogy eddig a mindennapos apró gyümölcslopásokat a tulajdonos és a közvélemény melegegésére a csősz kezelte. Makó 17 hegybírája csak megkönnyíti a városi előljárási munkáját, ha leveszi vállairól a terhek egy részét. Egyébként is a hegybírákat azért nevezte ki a gazdaság a szőlőskertekbe, hogy ily csekély kihágások miatt ne kelljen rögtön bírósághoz fordulni. Arról nem is beszélve, hogy egy hatósági helyszínelés a sértett félnek 5 forintjába kerül, tehát újra veszt, mert a kiküldetési díj akár többbe is kerülhet, mint egy kosár lopott gyümölcs. Ezért Pál Sándor javasolta, hogy hagyják a hegybírákat dolgozni, akik „barátságos egyezséssel” föloldják a sértett és a tolvaj ellentétét, míg az apró ügyeket csak jegelnék a bírósági eljárás útvesztőiben.

Makó harca a városi jogállásáért

Az 1848. évi XXIII. törvény az önkormányzati rendszerre való áttérést jelentette a városok életében. Vonatkozott ez a szabad királyi városokra éppúgy, mint a rendezett tanácsot tartó községekre, így Makó mezővárosra is. Az önkormányzati jelleg mellett másik újdonság volt a népképviselői alapra helyezkedés. Ideiglenesen megmaradt a régi tanács, helyükön maradtak a régi tisztviselők, de fölülük a törvény választott képviselő-testületet helyezett. Ezután mind a tanácsot, a vezető tisztviselőket, mind a városi (önkormányzati) képviselőket a választópolgárok választották. Makó mezőváros községe az 1848. évi XXIII. törvény értelmében az iránt folyamodott a kormányhoz, hogy tanácsát első bíróságú hatósággal ruhazza föl.²³ E megkeresésre a miniszterelnök megbízásából Kemény Dénes belügyi államtitkár válaszolt az „1848 december 11-én Budapesten” kelt levelében. Ebben „szíves örömmel” látta „a nép buzgó hajlandóságát az önkormányzásához, mert az mindenkor egyszersmind a nép érettségének is tanúsága”. Pest tehát kézséggel segédkezett Makónak az önkormányzás részbeni megvalósítását célzó igyekezetében, hogy elősegítse addig is, míg a községi rendszert országosan nem rendezik. Makóra a kérést a kormány csak azután terjeszthette ki, hogy javaslatára az 1848. évi XXIV. törvény értelmében a községet a megyék meghallgatása után első folyamodású bírósági jogkörrel öfelsége nevében a királyi helytartó fölruhazza. Ezért az államtitkár utasította Csanád vármegyét, hogy küldjenek Makóra háromtagú választmányt, amely a város meghallgatása után és a megye egyezésével javaslatokat készít néhány fontos kérdésről:

1. A tisztviselők számára, minőségére, a rendszeresítendő évdíjakra, valamint a cselédség mostani és jövőbeni számára, ellátására nézve formáljon véleményt.
2. Az árvtár s egyéb községi, alapítványi pénztárak állapotáról adjon fölvilágosítást, javasolva a fő szabályokat, melyek a biztos kezeléshez szükségesek.
3. Hiteles adatokkal mutassa be a község birtokának mennyiségét és minőségét, valamint a több évről vezetett és átvizsgált számadásokból az évi jövedelmeket és kiadásokat, világosan megemlítve, nincsenek-e a községnek passzív tartozásai, vagy nem lesznek-e a közelebbi jövőben építkezési vagy más cím alatt nagyobb költséget kívánó kiadásai.
4. Mutassa be a város térképét.
5. A népesség számán kívül tudósítson azokról, akik „értelmi képzettség-

²³ ML Tan. 1870-2179.- 9403

güknél, s szakbeli ismereteiknél fogva a község ügyei vezetésében, a hivatalok egyik vagy másik ágában különösen alkalmazhatók". Mindezekről a kormány 3 héten belül kért rövid, szabatos jelentést. Ez az államigazgatási ügy mutatja, hogy az események milyen gyorsan túlhaladtak a szabályokon és intézményeken. 1848 decemberében az államtitkár még miniszterelnököt említett, mert a törvényben rögzített valóságból indult ki. Holott ténylegesen ekkor már az Országos Honvédelmi Bizottmány a „kormány”. Az államtitkár, akit kötött a törvénytisztelet 1848. december 11-én, majd 10 nappal Ferenc József törvényellenes hatalomra jutása után még alkotmányos tényezőnek tekintette a királyt és a helytartót, kik közül az utóbbit már rég elsodorta az élet. Érdekes helyzet fontos tanulsággal: a politikai események egyik napról a másikra vehetnek 180 fokos fordulatot, de a társadalmi élet és az intézményrendszer, tehát a mélyebb okok miatt főnálló rend csak lassan változik.

Makó a Markovits Antal első alispán elnöklete alatt működő választmányhoz elküldte Bánfi József főjegyzőt, Cseresnyés István főügyészt, Dobsa Sámuel főszolgabírórt, Simon József esküdtest a „szükséges adatok előmutatása végett”. Rendelkezésünkre áll az a levél is, melyet Zoltán János belügyi államtitkár küldött Csanád vármegyének Debrecenből 1849. március 20-án a fenti pontokra beérkezett válaszok tanulságait összegezve.²⁴ Eszerint a vizsgálati irományok Makót úgy tüntették föl, hogy lakosainak számát s műveltségi fokát, határának kiterjedését és jövedelmi forrásait tekintve „beldolgainak kezelésére hivatva látszott”. Ezért a kormány késznek mutatkozott a kért „első bíróságú rendezett tanácsali fölruházást megadni”. Néhány kifogást azonban szóvá tett. A tisztviselőkről azt, hogy a tervezett 12 tanácsnok sok, fölösleges, s „annak számát 6-ra szorítani rendeli”. Ami a szolgálkat illeti: ha „azok száma és fizetése figyelembe vétetik, s azt a város jövedelmeivel összehasonlítjuk, magától kiderül, a város gazdálkodási folytatására annyi szolgálta szükséges, hogy jövedelmei nemcsak felemésződnek, de a kiadások a bevételeket tetemesen felülmúlván a lakosokra nagy terhet raknak”. Utasították Makót, ha csak különös körülmények nem gátolják, a város birtokának haszonbérbe adásával annyi szolgálta tegyen nélkülözhetővé, hogy „ezáltal szem előtt tartsa a lehető gazdálkodást s saját könnyebbségéről így gondoskodjék”. Valószínű, hogy a soknak ítélt cselédség Makó saját gazdálkodásához kellett, miközben a kormány az ingatlan javak önkezelése helyett a haszonbérbe adást erőltette. Makó tehát 1848-ban kérte a rendezett tanácsot a nagyobb lehetőségek reményében. Ezt a kormány is támogatta bizonyos megszorítások mellett. Ugyanezt a szándékát fejezte ki a város 1867-ben, mikor a város közössége általános fölkiáltással kimondta, hogy „a rendezett tanács a népjáva előmozdítására tekintettel helyre-állíttassék”.²⁵ Alázatos kérelemmel járult Barta György főbíró a „tekintetes Megyei Bizottmányhoz Makó szavazatképes lakosságának” nevében, hogy véleményük ismeretében a kérdésről szavazást rendeljenek el. Nem tudjuk, mi lett a sorsa a kérelemnek, de azt igen, hogy amikor a községek országos rendezése 1871-ben megtörtént a makói polgárok egy része már szabadulni akart az egykor követelt rendezett tanácsai státustól.

²⁴ CSML ML Tan. 1870–2179–77.

²⁵ CSML ML Tan. 1867–3394.

Városból nagyközség?

Az az állampolgári mozgalom és helyhatósági törekvés, amely az első községi törvény nyomán kibontakozott, Makót városból nagyközséggé akarta átalakítani. Hasonló törekvések más alföldi városokban is voltak azokban az években. Kocsis Lajos és társai (Papós László, Putnoki János) 1873-ban levélben fordultak a „Nagy méltóságú belügyi Miniszter Kegyelmes Úrhoz” a városi rendezett tanács megszűntetése végett.²⁶ „Szükségtől kényszerítve kéntelének vagyunk ismét folyamodni – írják –, mert átlátván, hogy ezen ilyen költséges rendezett tanácsot fenntartani képesek nem vagyunk”. Megemlítik, hogy „az adózó nép azon rendkívüli mostoha évek után egészen kimerülten a végínséghez közelítve jutott”. Hiába utasította a belügyminiszter Csanád megyét „a nép megszavaztatására”, a főispán a kérdést tárgyaló megyei közgyűlésen a „felállás általi szavazáskor” a járási szolgabírákat és a királyi tisztviselőket is megszavaztatta. Pedig ők Makó városnak nem voltak adófizetői, így hozzászólásuk sem lehetett a témában. Ezért Kocsis Lajos és társai „alázatosan esedeztek” a miniszterhez, hogy rendelje el a „nép megszavaztatását”. Ezt kívánja Makó lakossága, mert „a rendezett Tanácsnak semmi sikere, de nagyon is káros az adózó népekre, mert a fejedelmi (állami) adóját sem képes már fizetni”. Makó minden állami adóforintjára ekkor még 35 krajcár városi pótdadót vetettek ki. Az aláírók főként ezt sérelmezték, mondván, ha Makó nem volna rendezett tanácsú város, magánjövödelméből képes volna „magát feltartani”. Vagyis ha nem volna városi adminisztráció, a község saját bevételeiből fenntarthatná magát, anélkül, hogy pénzt kérjen a lakosságtól. Kocsis Lajos és „érdektársai”, ahogy a hivatali dokumentumok nevezték őket, még egy beadványt szerkesztettek, ezúttal a képviselőházhoz.²⁷ Panaszkodtak, hogy a Maros menti töltséket 4 Ft-os fejadó kivetésével akarják megcsináltatni, ami 50 000 Ft állami adótételt jelentett. Ehhez jön a pótdadó: 108 000 Ft, összesen tehát 158 000 Ft, amely teljesíthetetlen a makóiak számára. Példaként hozták föl egy tipikus makói helyzetét: van egy kapa szőlője, 4-5 akó bora, mely után akónként 5 Ft 26 krajcár adót fizet. Ezzel megfizette az állami, községi és a munkáltatási adót, de neki alig maradt valami. Ha még a törkölyt is ki akarta főzteni, és nem ismerte a fináncot, még tönkre is mehetett. Szerintük városi végrehajtókra nincs szükség, mert a nép „amúgy szívesen fizeti adóját”. Furcsának találták, hogy az adót behajtó hat kisbírót is terhükre tartják, holott csak ingyenélők. Fizetésük évi 600 Ft, amelyet a lakosságból ők maguk préselnek ki.

A rendezett tanács elleni kifogások szemléltetésére egy kertészközséget mutattak be. Ennek egy „tökültető” bírája volt, „aki 30 Ft-ig ítélt és 100 Ft évi fizetést húzott”. Ezzel szemben Makónak van egy „polgárnagyura”, aki „beszed 1200 Ft-ot egy évben”, plusz ügyvédiapidíjat. Ha ez így marad – írták a folyamodók – „ügy elpusztulunk”, mert a rendezett tanács „roppant terhei csakis a lakosságot terhelik, annak ügyeit pedig elő nem mozdítja”. Az aláírók célja ezzel a nagy elkeseredettséget tükröző folyamodvánnyal az volt, hogy a „Nagy Méltóságú képviselő ház” kérésüket „kegyes jóváhagyás és pártfogás mellett”, nyilván megfelelő politikai súlyt adva a dolognak, tegye át a belügyminiszterhez. A polgárok nem akartak tudni helyi adóról, mert elég volt nekik az államit kinyögni. Szemükben a „fejedelmi adó” más súllyal bírt, épp e nélkül nem lehet eltartani az országot, tehát azt csakugyan fizetni kell. Csak a saját pátriájukról gondol-

²⁶ CSML ML Tan. 1873–4224.

²⁷ CSML ML Tan. 1873–2128.

kodtak úgy, hogy azt nem az ő föladatak eltartani, hanem tartsa el maga a vezetés a nem adójellegű közjöveldelmekből. Megélni fontosabb, hangoztatták sokan, s helyi közcélokra, míg üres a buksza, nem kívántak „áldozni”, annak fődözetére legyen elég Makó saját bevétele.

Kérelmüket, mivel az az átalakuláshoz szükséges törvényi föltételeket nem bizonyította, a miniszter nevében eljáró Grois Gusztáv miniszteri tanácsos elutasította. Azok, akik a városi jogállás megszüntetését kívánták, aláírt jegyzőekben szavaztak a főnnálló állapotok ellen, de mindhiába.²⁸ Az ívet 297 adózó polgár írta alá. Több esetben azt tántették föl a „jegyzet” rovatban, hogy az illető az általa fizetett adómennyiséget nem igazolta. Egyszer pedig, Bálint Mihály esetében azt észrevételezték, hogy a „napa” (anyósa) után örökölt föld adóját is beszámították, ami tekintettel az átlag 45 Ft-os adóra nem volt kis összeg (395 Ft). Így az adófizetők egy csoportja („az érdektársak”) által kezdeményezett állampolgári mozgalom a városi jogállás ellen rögtön a községi törvény bevezetése után, megfelelő törvényes kellékek híján nem sikerült. Rendezett tanácsú városnak lenni előnyöket és hátrányokat jelentett. A magasabb közigazgatási szint több baltalmat, nagyobb állami támogatást adott, de főleg kitartó helyi erőfeszítéséket követelt. A törvény pontosan megszabta, mi a kötelessége az ilyen városnak, mekkora apparátust kell föntartania, milyen közműszolgáltatásokat kell bevezetnie, az urbanizációs föladatakörök ellátását milyen arányokban kell saját forrásokból előteremtenie. Ehhez megfelelő adóbevételre volt szükség, ami viszont a város lakosságára rótt néha elviselhetetlen terhet.

A városi jogállás megváltoztatásáért indított küzdelem ezután hatósági berkekben folytatódott. Városi képviselők egy csoportja 1886. március 10-én beadványban fordult a polgármesterhez, hogy a város közigazgatási státusának megváltoztatása tárgyában a közgyűlésen rendelkezjen el névszerint szavazást. Ennek folyamányaként 1887-ben Makó város nevében Major Miklós polgármester föliratot terjesztett a belügyminiszterhez kérvén a közigazgatási visszaminősítést.²⁹ Indokként azt hozta föl, hogy a képviselő-testület határozatban mondta ki a város anyagi erejének elégtelenségét a rendezett tanács föntartásához. A városi határozatot az első fokon eljáró megyei törvényhatóság formai hiányosságok miatt elutasító záradékkal látta el. Makó a szomszédos községekhez képest valóban aránytalanul nagy pótdadó mellett intézte ügyeit, s úgy látszott, hogy az előbbre jutás csak a rendezett tanács megszüntetésével, illetve a nagyközséggé alakulás-al érhető el a szintkülönbség folytán számításba vett megtakarítások révén.

A tiltakozás átterjedt a lakosság bizonyos rétegeire is. Ezek ugyancsak beadványt nyújtottak be a tanácsnak.³⁰ Sérelmüket jegyzőkönyvben, de „kérvényök” címmel adták be „Makó Város Tekintetes Képviselő testületéhez” 1889. október 27-én. Pál Sándor, Baranyi Sámuel, Márton Miklós, H. Kovács Bálint, Mészáros István, Nagy Gy. István Horváth Illés, Takács József és Fodor Gáspár a maguk és társaik nevében, kik mindannyian adófizetők, azt kérték, hogy a közgyűlés szüntesse meg Makó rendezett tanácsú jogállását, és alakítsa át a várost nagyközséggé. A roppant terjedelmes irat különféle jegyzőkönyvekkel és adólistákkal támasztotta alá kérelmüket. Legérdekesebb az a jegyzőkönyv, mely a rendőri engedéllyel 1889. október 27-én tartott népgyűlésről szól. Már maga a „műfaj”, ti. a népgyűlés is meglepő, hiszen az 1886. évi XXII. törvény nem

²⁸ CSML ML Tan. 1871-1478.

²⁹ CSML ML Tan. 1877-1/8-1700.

³⁰ CSML ML Tan. 1889-1/77.

ismerte ezt a fogalmat, ilyen fórumot semmilyen közérdekű ügy tárgyalására nem rendezesített. Az a tény, hogy mégis tarthattak, Cseresnyés János rendőrkapitány „Makó város népe eránti buzgolkodásának” volt köszönhető, amit a szervezők elismeréssel nyugtáztak. Nem volt ez egy modern „agora”, hiszen csak a rendőrkapitány jelenlétében lehetett megtartani a városháza nagytanácsi üléstermében, és ez eleve korlátozta a lakossági részvétel nagyságát, de mégis pártját ritkító esemény, hogy a város fontos közege hatósági épületben engedélyezte a népi kezdeményezés megtartását. Kimondták a népgyűlésen, hogy 1889. november 5. és december 5-e között Makó adózó polgárai aláírást gyűjtenek, vajon akarják-e tovább is a városi hatóságot vagy alakuljon át nagyközséggé. Szándékukat a városi kihirdetési könyvbe is be akarták vezetni, sőt a jegyzőkönyv hitelesítéséhez két tanácsnokot kértek föl az előjáráságtól. Ez furcsa, mert a kezdeményezés éppenséggel a városi hatóság megszüntetésére irányult. A népgyűlés tagjai közül egy elnököt (Nagy Mihály) és jegyzőt (Börcsök Gergely) választott. A népkaratót ők öntötték hivatalos formába, minden ülésről jegyzőkönyvet készítettek.

A beadványban 3082 családfő aláírására hivatkoztak, akik az 1889-re kivetett állami adónak (178 187 Ft) több mint felét fizették. Sőt a cím szerint (föld-, házbér-, házosztály-, kereseti-, tőkeamat- és általános jövedelmi pótagó) kivetett összeg alapján kiszámították, hogy a 3082 aláíró 1889-ben az összes állami adó felénél 1661 Ft-tal fizetett többet, összesen 90 755 Ft-ot. Ennek pontos meghatározása azért fontos, mert a második községi törvény (1886. XXII. tc. 157. §-a) tétélesen megszabta a nagyközséggé alakulás föltételeit. Ezt szem előtt tartva fogalmazták a kérvényezőök úgy, hogy „az adófizetők aláírásaikkal hitelesített kérvényében a nagy községgé alakulás éleretett, s a rendezett tanácsú közigazgatás beszüntetése kimondandó”. Mivel a városi adóalap két részből állt: a polgárok által befizetett és a közületek által teljesített bevételekből, a beadvány szerzői külön is kitértek a Makói Ipar és Kereskedelmi Társulat és a Makói Takarékpénztár Részvénytársaság által szolgáltatott adók nagyságára. Ehhez még hozzászámították az egyházak földjei, a makói járási tehéngazdaság legelőföldje után viselt közterheket. Ezek együtt 6437 Ft állami adót tettek ki. Hangsúlyozták, hogy ez az összeg is a városi lakosok által és részben a két pénztintézet részvényesei által jött létre, mégis ezt a közös adóalapban tüntették föl. A forint-krajcár adóalapot alkotó, s a rendezett tanácsú közigazgatás megszüntetésére elegendő nagyságú összegből, mint nem a polgárok tulajdonát jelentő közös adóalapot kihagyták. Tehát a folyamodók a törvényhez megszabott adóalap meglétét kizárólag saját állami adójukkal bizonyították. Olyan adóalap volt ez, mely a város lakosságának közös és elválaszthatatlan adóztatását föltételezte, ezért remélni lehetett, hogy a kérvénynek helyt adnak.

A legfontosabb kérdés mégis az, hogy a lakosok miért akarták megszüntetni településük városi jogállását. Egyértelműen megállapítható, hogy a cél a rendezett tanácsú státusszal járó terhek lerázása volt. Amikor „azon kivihetetlen körülményről” beszéltek, mely a rendezett tanácsot mint közigazgatási hatóságot a további időre lehetetlenné tette, akkor lényegében a túl nagy városi közadót kárhoztatták. Ennek nagysága a századfordulón már alig maradt el az állami adó alapjától. Tehát a helyben megszavazott és a városi adminisztráció fönntartását szolgáló adót tartották elviselhetetlennek. Az állami adó ellen nem lehetett mit csinálni, de a város akaratótól függő helyi terheket mérsékelhette a hatóság. Az emberek a városi közkiadásokra fordított pénzt egyéni veszteségük-ként fogták fel.

Ezen a ponton a kérvényezők fölvetették a magisztrátus szakmai alkalmosságának a kérdését is. Azzal vádaskodtak, hogy a tisztviselők szakmai hozzá nem értése is növelte az elszenvedett károkat. „Oktalan tisztviselői eljárásokról” és „egymással is békétlenkedő” hivatalnokokról beszéltek. Hiányolták a közalkalmazottak hivatali szorgalmát, amely a város haladását segíthette volna. Végül arra a következtetésre jutottak, hogy az adminisztráció csak akkor ment jól, ha a „köz szolgálát” fegyelmekkel, állásukból való fölfüggesztéssel lelkiismeretes munkára kényszerítették. A folyamodvány beadásának idején vonták éppen fegyelmi eljárás alá az előjáróság néhány tagját: az árvaszéki elnököt, a rendőrkapitányt és a városi mérnököt. Pusztán csak ez alapján azonban nem lehetett Makó városi jogállását megkérdőjelezni. De a lakossági beadványt formai szempontból az illetékes hatóságok megfelelőnek tartották. Ezek után a 3082 aláírást tartalmazó jegyzőkönyvet és a kérelmet a szervezők hivatalosan is benyújtották a képviselő-testületnek. Ezzel a dolognak még nem lett vége, mert a képviselő-testület köteles volt a belügyminiszternek címzett beadványt a maga véleményének föltüntetésével a minisztériumba továbbítani. Miután a kérelmezők 40 napig hiába vártak válasza, türelmetlenségükben maguk írtak levelet a miniszternek. Kérték „Ö Exenlenciáját”, hogy a kérvény fölrendelését sürgesse meg, s miniszteri döntéssel szüntesse meg Makó tanácsi jogállását.³¹

Az első hivatalos válasz a polgármesteri hivattól 1889. december 22-én fogalmazódott meg Nagy Mihály városi képviselőnek, a népgyűlés elnökének írt levélként.³² Major Miklós polgármester a kezdeményezéssel szemben már több törvényességi kifogást emelt. Többek között azt, hogy Sepsci János és Börcsök Gergely bizottsági tagok az elnök megkerülésével dobszóval hívták föl Makó adózó polgárságát az adókönyveik behozatalára. Ráadásul, ha az összeg nem felelt meg az aláírók elképzelésének, kiigazításra szólították föl a befáradókat, ami törvénytelen volt. Az sem tett jót az eljárás tisztaságának, hogy a „járáskelésnek okát tudakoló embereknek” nem mondták meg az igazat, hanem az adókönyvek összeírását – lényegében hazudva – a következő évi adócsökkentéssel hozták összefüggésbe. Más helyen meg azt hangoztatták, hogy az adókönyvet be nem hozókat úgy tekinti a népgyűlési bizottság, mint akik a rendezett tanács megszüntetésére indított eljárást helyeslik. Egy városi érdekcsoport magántörékvését igyekezett tehát közügygé emelni, és a számukra terhes törvényes szervezettel bíró intézménnyel szemben népmozgalmat szervezni. A polgármester szerint bizonyítható az aláírásukat adó emberek tudatlansága a céllal kapcsolatban, ezért az ügy jogi megalapozottsága kétséges. Nem tehetett mást, már csak hivatalos állásánál fogva sem, minthogy a szervezőket a nagyközönség félrevezetésére alkalmas fölszólítások, rábeszélések beszüntetésére szólítsa fel. Azok ugyanis szerinte ellentétben álltak a törvény illetve a kormány intézkedéseivel.

A polgármester azt is kifogásolta, hogy az összeírás során bementett vagy bemutatott adótételeket megmásították. Miután Börcsök Gergely föllebbezésében mindkettőt kizárta, a képviselő-testület Tilly Károly adóügyi tanácsnokot bízta meg az összeírásba fölvetett és a teljesített állami adó egyeztetésével. Ő munkáját 1890. április 2-án fejezte be a kifogásolt összeírási bejegyzésekről készített tételes kimutatással. Kiderült, hogy a Pál Sándor által benyújtott kérvényben aláírással együtt szereplő adóösszegek

³¹ CSML ML Tan. 1889-1/77.

³² CSML ML Tan. 1889-1/77-14.919.

összehasonlítva a városi adófőkönyv hivatalos adataival, sok esetben valótlannak és helytelennek mutatkoztak.³³ 24 adózó esetében állapított meg csalást. Az eltérés oka nyilvánvaló: vagy több adóval vették föl az illetőt a listára, mint amennyivel ténylegesen megterhelték, vagy olyanokat is az adófizetők közé soroltak, akik mentesültek az alól a tárgyévben. Ezzel a vizsgálat főadatát teljesítette, mert az aggályos, és a közgyűlésen is kifogásolt tételek valótlanságáról meggyőződtek. Nem keltett túl nagy meglepetést, hogy Csanád vármegye törvényhatósága és alispánja Makó város vezetését támogatta. Helyben hagyta a hozzá fölterjesztett tanácsi határozatot, ezzel a törvényszegés tényét másodfokon is megállapították. Ez pedig perdöntő lett, mert a rendezett tanácsú város csak abban az esetben alakulhatott át nagyközséggé, ha az átalakulást kérvényező lakosok és birtokosok a község összes állami egyenes adójának több mint felét fizették. A város és a megye szerint is a kérvényezők mindenáron ezt akarták bizonyítani, akár nemtelen eszközökkel is. A kérvény mellékletei pedig nem igazolták, hogy a folyamodók Makó eddigi jogállásában a rájuk háruló kezességeket elégséges szellemi és anyagi erők hiányában teljesíteni nem képesek. Sőt az 1890. április 8-án a polgármesteri hivatalban fölvetett jegyzőkönyv tanúsága szerint az ívet aláírt emberek nagy része nem tudta, mit ír alá. Abban a hiszemben voltak, hogy az adó jövő évi kiírása miatt kell bevinniük az adókönyvecskéket.³⁴

Ennélfogva a vármegye törvényhatósága azzal a javaslattal továbbította a beadványt a belügyminiszternek, hogy azt a törvényes indokok hiányában utasítsa el.³⁵ Meskó Sándor alispán a makói polgármesterhez írt levelében még keményebben fogalmazott. A rendezett tanács megszüntetésére vonatkozó ügyiratokat érthetetlen, minden alapot nélkülöző és a hatóság zaklatására irányuló beadványnak értékelte. Ugyanakkor egy későbbi leiratában arról értesítette a polgármestert, hogy nem osztja abbéli fölfogását, mely szerint a képviselő-testület határozata az adóösszeírások megvizsgálásról törvénybe ütközne.

Az aláírásgyűjtők a történet ellenére folytatták akciójukat. 1890. március 15-én 53 városi képviselő levélben sürgette a polgármestert egy rendkívüli közgyűlés összehívására. Börcsök Gergely sorra gyártotta föllebbezéseit, mind a makói képviselő-testület, mind a Csanád vármegyei törvényhatóság határozta ellen. Már nemcsak rendkívüli közgyűlést kért, hanem a két hatóság illetékességét is kétségbe vonta. Szerinte a folyamodvány sorsáról egyedül a királyi belügyminiszter dönthet, ezért fölülvizsgálatát sem a megye, sem a város nem rendelheti el. Azt akarta elérni, hogy a polgármester beadványukat változtatás és hatósági végzés nélkül terjessze föl a kormány belügyminiszteréhez. Ezt a kérést nem teljesíthették.

Figyelemre méltó Csongrád város előjáróságának levele a makói polgármesteri hivatalhoz.³⁶ Csongrád 1880-ban lemondott a rendezett tanácsú állásról, és nagyközséggé nyilvánította magát. Ennek körülményeire volt kíváncsi a makói polgármester. Még 1889 októberében kérte az „érdemes város előjáróságát”, hogy tájékoztassa őt a közigazgatási átsorolás okairól és teljesítésének következményeiről. Csongrádon a hatóságellenes mozgalmat hazafias eseménynek tekintett politikai úzelmek szították föl 1878-ban, s ez két év múlva, a nagyközségi szervezet életbelépésével megszűnt. Csongrádon

³³ CSML ML Tan. 1889-1/774782.

³⁴ CSML ML Tan. 1889.-1/77.

³⁵ CSML ML Tan. uo.

³⁶ CSML ML Tan. uo.

tehát politikai csatározások végeredménye volt a státuszvesztés, míg a makói törekvések rugója inkább gazdasági gyökerű. Csongrád gazdasági életében nem sokkal a városi jogállás megszűntetése után a hanyatlás jelei mutatkoztak. Még ennél is súlyosabb volt az erkölcsi visszafejlődés, mert a város közossége elvesztette adminisztrációs különállását, eldobta magától azt a kiterjedt hatósági tevékenységi körét, mely egy 20 000 lelket számláló város anyagi és szellemi előrehaladásának megkerülhetetlen támasza lehetett volna. Nem kevésbé szembeötlő hanyatlás következett be a társadalomban is. A rendezett tanács kebelében élő, részint uralma alatt megnőtt értelmiség talajjalanná vált, és meggyűlt a baja a nagyközségi szervezet megteremtése által fölszínre hozott elégedetlen proletariátussal. Közöttük nyílt, de sokszor alattomosan személyeskedő harc bontakozott ki, megszüntetve hosszú időre a korábbi polgári egyetértést. Sőt – a csongrádi bíró szerint – a csongrádi rendezett tanács azért bukott meg, mert a tisztikar egyes tagjai ellen személyes ellenszenv uralkodott, és a „gazdag paraszt gazdák hivatalra vágyása lépett előtérbe”. A rendezett tanács égisze alatt létesített közművelődési organumok, ha a modern szellemi előrehaladásnak már nem feleltek is meg minden tekintetben, a létező viszonyok közepett Csongrád nagyközség életét még jól szolgálták. Sokat mond a közterhek alakulása. Csongrádnak évi 15 700 Ft-ba került a rendezett tanácsa, a nagyközségi adminisztráció 7000 Ft-ba, azaz kevesebb, mint felébe. Igen ám, de az 1879-ben 15 700 Ft-ra rúgó tisztikari fizetést 76 krajcáros községi pótdadó kirovásával fődőzték. 1889-ben lényegesen kisebb lett a tisztikar javadalmazása (7000 Ft), de ezt a fizetést már 79 krajcáros községi pótdadó kivételével folyósították. Ez magyarázatot ad arra a társadalmi változásra, hogy miért kerültek előtérbe a szegényebb elemek a település közéletében a közigazgatási lefokozás után.

Az igazgatási terhek elől mindig a kisebb jövedelmű rétegek menekülnek, akik az adminisztrációt eltartják, és akiknek a maguk szempontjából természetesen igazuk is volt. Őket képviselték azok a „városatyák”, akik önálló indítványaikban folyamatosan napirenden tartották Makó alsóbb közigazgatási sorba léptetését. Ezek közé tartoztak K. Szabó János, Sepsei János, Pál Sándor és Borbás József képviselő-testületi tagok. Mindannyiuk közös mondanivalója, hogy Makó anyagi helyzete olyan, hogy a rendezett tanács fönntartását, s az ezzel járó tetemes költségek előteremtését az adózó polgárság már nem képes viselni. Hivatkoztak az 1889. évi költségvetés számvevői tanulságára, hogy ti. a város bevételei nem növekedtek az aktív gazdálkodásból. Ingatlanokból, az egyik fő jövedelmi forrásból 58 054 Ft folyt be, s ehhez községi pótdadó útján, hogy a városi közigazgatás fenn ne akadjon, beszédtek még a polgároktól további 100 375 Ft-ot, majd következett a pótdadó pótlólagos kiegészítése 10 400 Ft-tal. Így az 1889. évben fizetett pótdadó összege összesen 110 773 Ft-ra rúgott, tehát dupláját tette ki az ingatlanbevételeknek. Ezt oly tetemes summának érezték a kérelmezők, ami teljesíthetetlen, s ezért fönnállnak a rendezett tanács megszüntetésének föltételei. Az Alföldön csak Szedged előzte meg Makót a városi pótdadó nagyságában. A városi közigazgatás terheinek további emelkedésével számolva, Makón is fölsejlett a veszély, hogy minden állami adóforintra egy forint városi közkölség jut. Indítványozták, hogy a tisztikarnak egy krajcár közkölséget se szavazzanak meg, mivel nem a közigazgatás intézésével foglalkozott, hanem csak veszekedtek, párbajoztak és civódtak egymással. Makó közügyei azóta vannak a legrendetlenebb állapotban, mióta rendezett tanácsot kapott. Talán ez is az oka annak, hogy az elmúlt 15 évben nemhogy előre haladt volna, hanem aláhanyatlott.

A vita Makó közigazgatási státusáról valószínűleg még folytatódott, de a lényeg, a település városi jogállása megmaradt. Nem azért, mert a kormány és a megye elgáncsolta a nekik nem tetsző törekvéseket, hanem azért, mert a kezdeményezés sosem tudta maga mögé állítani Makó teherviselő lakosságának többségét. A századforduló utáni kormánypolitika módosulása is beleszólt ebbe, mikor állami közberuházásra, építkezésre már csak a városok jöhettek számításba. Az 1912. évi 58. törvény a városok fejlesztésében állami föladatokat határozott meg.

A köztisztviselők iskolázottsága

A köztisztviselőktől erkölcsi feddhetetlenségük mellett elvárták a megfelelő szakképesítést. Így a főkapitánytól megkövetelték az államtudományi államvizsgát, a számvevőtől, adóügyi tanácsnoktól és a birtoknyilvántartótól az államszámviteli vizsgát vagy hasonló állásban eltöltött háromévi gyakorlatot, a főjegyzőtől jogvégzettséget és jegyzői vizsgát, az ügyésztől ügyvédi, az orvostól, állatorvostól, mérnöktől a megfelelő oklevelet, az árvaszéki ülnöktől jogvégzettséget, a jegyzőtől érettségit vagy jegyzői vizsgát, az aljegyzőtől csak jegyzői vizsgát, végre a segédszemélyzettől és a számtisztoktól négy gimnáziumi osztály vagy hasonló intézet négy osztályának elvégzését.³⁷

A nagyközséget akarók gyakori hivatkozási alapja volt, az előljárók szakmai alkalmatlansága, hivatali munkájuk személyeskedő jellege. Mivel a közigazgatás a polgári korban önálló szakmává vált, „művelésének” föltételeit kinevezéskor vagy választáskor ellenőrizték.

A polgármesteri hivatal 1890. január 31-i „kádertlapja” a polgármestertől lefelé a hivatali írnokig tünteti föl az illető legfontosabb szakmai életrajzi adatait.³⁸

Kimutatás a köztisztviselők iskolai végzettségéről

Posonyi Ferenc polgármester, városi képviselő, árvaszéki elnök, az Arad–Csanád Vasút Igazgatótanácsának tagja. Iskolai végzettsége nincs föltüntetve.

Bakos Ferenc főjegyző, helyettes polgármester, államvizsgázott bíró.

Galamb Péter városi árvaszéki pénztárnok végzett 7 gimnáziumi osztályt és tanítóképezdei osztályokat.

Nemcsik László, városi számvevő kijárt 8 gimnáziumi osztályt, majd jegyzői vizsgát tett.

Tommer Hermán adóügyi tanácsnok végzett 5 gimnáziumi osztályt, ezzel városi bizottsági, iskolaszéki és számvizsgáló bizottsági tag lett.

Hegedűs Sándor adó- és birtoknyilvántartó legmagasabb végzettsége 8 gimnáziumi osztály.

Major Miklós árvaszéki jogtudó ülnök, bírói államvizsgát tett, iparhatósági bizottsági tag, az árvaszék helyettes elnöke, a Szegényügyi Egyesület valamint a Makói Polgári Olvasó Kör elnöke, a városi polgári iskolaszék tagja.

Cirbus Dániel városi jegyző 7 gimnáziumi osztályt végzett, polgármesteri elnöki fogalmazó, tanácsülési jegyző, a makói ortodox izraelita hitközség anyakönyvvezetője, a makói önkéntes tűzoltóegylet titkára.

³⁷ Szabályrendelet 1914. 25.

³⁸ CSML ML Tan. 1883. I/1900–2561.

- Fodor Mátyás** városi jegyző hat gimnáziumot és „császári, királyi tanítói képezdét” végzett.
- Schváb Antal** városi mérnök végzett műszaki hallgató, ezelőtt osztálymérnök a Magyar Államvasutaknál, majd állami szolgálatba lépett a kataszteri hivatalnál.
- Csaba Károly** 3 gimnáziumi osztályt fejezett be; 1880–83 között a bécsi cs. kir. II. egészségügyi osztály orvosi kara mellett „mintarendelvényi írnok”, 1884-től Makó városánál írnok.
- Halász János** kijárt 4 elemi osztályt, 1867–68-ban kétéves kereskedői iskolát, 1873-tól 1884-ig „Nagy-Szegeden” mint városi számtiszt és ellenőr működött, attól kezdve Makón városi kapitányi írnok.
- Tunkoly Gedeon** hét gimnáziumi osztály után a tanítóképezdét (praeparandia) fejezte be 1857-ben, 1875-ben mértékhitelítői vizsgát tett a hossz- és folyadékmértékek, a hordók, szárazúrmértékek, súlyok és mérlegek vizsgálásából. 14 évig tanítószkodott Nagykőrösön és Makón. 1875-ben Makón mértékhitelítő lett. 1878-ban az előbbi föladata mellett Csanád vármegye számvevői hivatalában a községek számadásának vizsgálatával bízták meg. Ezt a munkát 1879-től Makón is ellátta helyettes számvevőként, de egyszersmind mértékhitelítő is volt. Az 1878-as tisztújítás során árvaszéki írnokká nevezték ki. A mértékhitelítői hivatal 6 évi főnállás után 1881 végén megszünt.
- Nagy János** 10 éven át rendőrkapitány, öt évig csendbiztos, 4 „gimnazialis” osztályt végzett, a makói önkéntes tűzoltó egyesület alparancsnoka.
- Bánffy Gyula** városi ügyész, köz- és váltóügyvéd, megyei és városi bizottsági tag, a Körös-Tisza-Maros-völgy Ármentesítő Társulat választmányi tagja, iskolaszéki tag.
- Gyergyóremetie Györfy Etele** városi közpénztárnok 8 gimnáziumi osztályt fejezett be, városi képviselő, vizsgázott jegyző.
- Nagy Imre** a városi közpénztárban ellenőr 1 gimnáziumi osztállyal.
- Harsányi Sándor** közgyám 7 gimnáziumot végzett, vizsgázott jegyző, az építészeti és szegényügyi választmány tagja, az iparhatósági megbízottak jegyzője, okleveles gépész.
- Csala Ferenc** katonai nyilvántartó 7 gimnáziumi osztállyal vizsgázott jegyző.
- Dr. Novák József** az „összes orvostudományok tudora” (Med. univ. [medikus universalis : Általános orvos]), városi főorvos, helyettes börtönorvos.
- Pap Mihály** Makó alorvosa 15 év óta, volt megyei alorvos, kórházi orvos, a „Magyar Természet Tudományi Társulat rendes tagja”.
- Tilly Károly** segéd-birtoknyilvántartó, helyettes közpénztári ellenőr, végzett 6 gimnáziumi osztályt.
- Szarka János**, árvaszéki iktató-kiadó, 8 gimnáziummal, a budapesti tudományegyetemen 1 évig jogot hallgatott.
- Pulitzer Ignác** írnok végzett 4 reáliskolai és 2 felnőtt kereskedelmi osztályt.
- Schmidt Lőrinc** 4 polgári iskolai osztály után Debrecenben 2 évig reáliskolai osztályba járt magántanulóként, a tanítóképezdét Szegeden végezte el. Később 8 évig tanított ugyanott.

Sonkovicz János a 8 gimnáziumi osztály után érettségit tett, majd okleveles jegyző lett.

Csokonay Gyula városi gyakornok kijárt 5 elemít és 1 kereskedelmit, tanulóként Iritz Ignác kereskedőnél volt alkalmazva.

A több tucatból csak néhány fontosabb köztisztviselő életútját ismertettük tömören, de ebből is látható, hogy egyetemi végzettségű tisztviselő alig akad. A két orvost, a városi mérnököt, ügyészt és a főjegyzőt kivéve nem tűntették föl a rövid nacionálék az egyetemi végzettséget. A gyakorlatban nem követelték meg az önkormányzati munkavégzés föltételéül még a jegyzőktől sem az egyetemi diplomát. A többség bizonyos számú gimnáziumi osztályt végzett el, és erre alapozva már letehetette a jegyzői, számtiszti és más ügykezelői vizsgákat. Cirbus Antal városi jegyző pl. 7 gimnáziumi osztály után tette le a jegyzői vizsgát. Míg Major Miklós államvizsgázott bíró, jogtudó ülnök egyetemet végzett. Elégséges intellektuális alapnak számított akárcsak a pár osztályos gimnázium a szükséges szakigazgatási vizsgák birtokában, különösen, ha hozzá már megfelelő gyakorlat párosult. Pl. Tilly Károly segédbirtoknyilvántartó csak 6 gimnáziumi osztályt járt ki, s beosztása sem számított valami rangosnak a hivatali számarlétrán, mégis őt bízták meg a rendezett tanács ellen indított mozgalom vitatott eljárásainak kivizsgálásával. Nyilván rátermettsége, hozzáértése és ügyszeretete alapján, nem pedig a végzettsége után.

A városi képviselő-választás

A községi törvény önkormányzati választásokat engedélyezett az alsóbb szintű közigazgatási egységek számára. Makón a képviselő-testület tagjait választották meg a községi választójog alapján, amely valamivel nagyobb körre terjedt ki, mint az országgyűlési választási jog. Rangot, bizalmat, megbecsülést és mindenkéltől hatalmat jelentett a helyi törvényhozó-testület tagjának lenni. Vaskos iratcsomó őrizi az 1877. évi részleges képviselő-választás dokumentumait. A képviselő-testület olyan határozatot hozott, hogy a választott képviselők névjegyzékének kiigazítása végett a II., IV., V., VI. és X. körzetben új választást tartsanak. Bálint Mihály II. kerületi képviselő meghalt, Szilágyi József póttag már képviselő, Kristóffy Ferenc másodpóttag időközben a várossal szerződéses viszonyba került, ezért a választás megkerülhetetlen. Igaz János, Szilvásy István, Baczonyi Sámuel és Faragó László „eltávozott”, vagyis megvált képviselői posztjától, helyükre újat kellett választani. Míg Raffai János ellen az a kifogás merült föl, hogy gazdai hatalom alatt áll, tehát nem önálló, ezért őhelyette is más kell.³⁹

A választásról a képviselő-testület döntött, de Meskó Sándor alispán engedélyezte. Mindenütt több jelölt közül egy rendes testületi tagot és egy póttagot választottak. Rendszeresen ketten versenyeztek a képviselőségért, és ennél többen (akár négyen-öten is) a póttagságért. A szavazatokat egy lapon, a jelöltek neve mellett strigulázták, ami a legegyszerűbb és azonnal áttekinthető módja volt az erőfelmérésnek, mert kerületenként pár tucatnyi szavazóval számoltak. Nem véletlen, hogy a választásokat nemcsak az előzetes kampány, hanem az utólagos panaszok sora is kísérte. Legtöbb kifogás a választás

³⁹ CSMML ML Tan. 1876.-1/77.

lebonyolítása ellen merült föl. Városi képviselőnek csak azt választhatták meg, aki országgyűlési képviselő-választásra jogosult. Ez onnan derült ki, hogy az illető szerepelt a választók névjegyzékében és az adólistán. Boros Sámuel Makó II. kerületében képviselőnek választották, de mint kiderült, szabálytalanul. Neve nem szerepelt az országgyűlési választói névjegyzékben, így nem volt választható sem. Arról nem is beszélve, hogy adó alá se vették, minélfogva sem aktív sem passzív választói joggal nem bírt. Ezért a megválasztását semmisnek tekintették.⁴⁰ Ugyanakkor Börcsök Gergely, Bagaméri György és Tamás György panaszainak nem adtak helyt, mert a kérelem okát bizonyítani nem tudták.

Maga a választás igen egyszerűen zajlott le. Az 1877. évre nézve számos forrás áll rendelkezésünkre, mert a még hivatalban levő városi képviselők mint kiküldött választási elnökök részletes jelentést készítettek a képviselő-testületnek, és ezek szinte hiánytalanul fennmaradtak. Széll György jelentéséből pl. megtudjuk, hogy őt a X. kerületbe rendelték ki az 1877. július 12-ére kitűzött választások fölügyeletére. Reggel 8 órakor a katolikus nagyiskola egyik szobájában, a kerület választási helyén megjelent Széll György, s a már előzőleg dobszó mellett közhírré tett fölhívás után megkezdődött a választás. Csak e körzet aktái között találtuk meg a választások hivatalos ellenőrző okmányát „a Makó városánál vezetett egyenes adó kivetésének részletezési könyvéből” vett kivonatot, amelyben névvel és házszámmal szerepeltek az új választást tartó körzetek választói, összesen 651 fő.⁴¹ Nem túl sok a lakossághoz képest. Így érthető, hogy a szavazati arányokat tartalmazó számláló lapon csak 51 strigula szerepel. A jelentés Kőkényessy Gézáat hozta ki győztesként 20 leadott érvényes szavazattal, megelőzve a második helyre érkezett 11 szavazatos Návay Gézát.

A VI. körzetben 86 választót vettek föl a névjegyzékbe. De Bánffy Gyula itteni kiküldött tudósításában megjegyezte, hogy 6 óráig ennyien adták le voksukat, és miután több szavazó nem jelentkezett, befejezték a voksolást. A lista tehát nem az összes választó nevét tartalmazta, hanem csak azokét, akik el is mentek szavazni. Itt egyébként Posonyi Ferenc nyert 64 szavazattal, Boros Sámuel 21-gyel a második lett. Többen megbízott úján adták le voksukat. Az akadályoztatásuk miatt szavazni nem tudó polgárok maguk helyett meghatalmazással mást küldtek el. Abban leírták: XY-t följogosítják, hogy a VI. kerületi városi képviselő választásnál a szavazati jogot helyettem benyújthassa”. A furcsa megfogalmazás (jogosultságot benyújtani) arra vonatkozott, hogy a távollévő a meghatalmazással együtt a szavazatát is borítékolta, tehát ezt a meghatalmazottnak csak be kellett nyújtani. (Mind a 8 megbízás Posonyi Ferenc nevét tartalmazta külön cédulán.) A IV. kerületben „bizalmi férfiakul” választották meg többek között Erdei Ferencet, Márton Ferencet, Dán Jánost. A szavazásról készült jegyzőkönyv itt már csak 13 választót rögzített: ennyien szavaztak, miközben valószínűleg jóval többen lettek volna rá jogosultak. Föltűnő az is, hogy a X. kerületben győzelmet aratott Kőkényessy Géza itt is indult és győzött Návay Géza ellen. Ugyanaz a páros ugyanazzal a sorrenddel két kerületben is.

⁴⁰CSML ML Tan. 1886.-1/77.

⁴¹CSML ML Tan. 1876.-1/77.-4087.

A virilizmus rendszere

Az 1870. évi XLII. törvény létrehozta a virilizmus intézményét, azaz a helyi döntéshozó testületek tagságának felét választották, felét pedig a legtöbb adót fizető lakosokból vagy a birtokosokból alakították meg. A virilisták, a választás alá nem eső városi képviselők névjegyzékének összeállításánál az értelmiségiek adóját kétszeresen számították be. A városi adóhivatal minden évben elkészítette és közzétette a legtöbb adót fizetők névsorát. Ez a források közt *Kimutatás* címszó alatt szerepel, és évente változó számú, de a közgyűlési taglétszámot (100 fő) mindenképp meghaladó személyi javaslatot tett a közgyűlésnek. 1875-ben 133, 1894-ben 155 virilis adóját hozta nyilvánosságra egy bizonyos summától fölfelé. Ez a legkevesebb adóösszeg 1875-ben 120, 1894-ben 150 Ft-ra rúgott. Ezután a város küldöttséget választott az adóhivatali lista tanulmányozására és kiigazítására. Főadatukhoz tartozott a tárgyévre szóló pontos képviselői lajstrom elkészítése, amelyet jóváhagyás végett a közgyűlés elé terjesztettek. Ha a döntéshozó testületből senki nem talált benne kivetni valót, érvényre emelkedett. „A virilis képviselők névjegyzéke 1876. évre leendő összeállításával megbízott közgyűlési bizottság” az adónyilvántartó névjegyzékére támaszkodott.⁴² Ez a küldöttség saját információi alapján korrigálta az adóhatóság listáját, mert a képviselőséghez szükséges egyéb jogi kellékek meglétét csak ő tudta ellenőrizni. Így pl. a közgyűlésen fölolvastott névjegyzékből törölni kellett 15 adózót, mert időközben Makóról eltávozott (Bauer Sándor, Felmayer Antal), meghalt (Gazdag Antal, Fejes Imre, Szírbik Péter), vagyonát eladta és nem fizetett utána adót (Páskesz Lázár, Szemes János, Kis Flórián), nem tudott írni-olvasni (Bíró Pál, Búza András), nem volt ügyvéd, s egyszeres adóval már nem számított viriliseknek (Benedek József) vagy lemondott a képviselőségről mint Szemes János. Ezután a küldöttség a közgyűlés elé terjesztette a névjegyzéket azzal a megjegyzéssel, hogy ellene semmiféle fölszólalás nem történt.

A „Kimutatás Makó Város legtöbb adót fizetőinek az 1875. évre 120 Ft-tól kezdve” címet viselő ív 133 nevet tartalmaz, ami még nem virilislista, de közülük került ki a tanácsi egyeztetések után a száz nem választott képviselő. Rátartással készült a végleges lajstrom, mert 12 póttagot a menetközbeni változások esetére föl kellett rá venni. 15-szörös különbség mutatkozott a legtöbbet fizető Abelesz Herman 1819 és Borka Mihály 120 Ft-ja között. A két véglet között található összegek átlagos nagysága 180 Ft. Tehát Makó viriliseinek többsége az utolsó embernél meghúzott összeghatárhoz állt közelebb, míg az első öt kiemelkedően magas adótétel (529 Ft-tól 1819-ig) inkább kivételesnek számított. Kétszeres adóbeszámítás alapján 1875-ben tízen, 1876-ban 22-en jutottak a közgyűlésbe. Néhányan közülük: Bódi Antal, Meskó János, Raffai Sándor, Kriván Dénes, Breuer Gusztáv, Tóth József, Pákh László, Füzessy Kálmán, Borotvás Dezső, Eiszen Manó, Bánffy Gyula, Széll György és Juhász István. Foglalkozásukat nem tüntették föl, de ügyvéd, tanár, tanító, lelkész, gyógyszerész, orvos, mérnök, művész stb. pályán helyezkedőkről volt szó. Juhász Istvánról tudjuk, hogy ügyvédként dolgozott, mert az ő panaszos beadványát megtaláltuk az iratok között, adókönyvecskéjével együtt. 1875-ben még nem szerepelt a legtöbb adót fizetők között, de ekkor kérészetet adott be a „Tekintetes igazoló választmánynak” a lista kiigazítása végett. Igazolta, hogy Makón évenként 81 Ft jövedelmi adót fizet, amelyet ügyvédi foglalkozása miatt kétszeresen kellett beszámolni. Ezen kívül Földeákon 237 Ft adót teljesít, előbbi alapján

⁴² CSML ML. Tan. 1876.-177.

a makói közgyűlésnek, második jogcíme alapján a megyei bizottmánynak lett viriliszavazó tagja.

1882-ben 150 Ft-ra emelkedett a listára kerülés alsó határa. A városi adóhivatal, szem előtt tartva a királyi adófelügyelő rendeletét, már eszerint állította össze a virilisek névjegyzékét. 21 főnek kétszeresen számították be az adóját, de csak háromnál tüntették föl miért: iparkamarai választmányi tagok voltak. A többiek pedig minden bizonnyal értelmiségiek.⁴³

Az 1895. évre összeállított viriliszjegyzék eltért a korábbiaktól, mert közben megszületett a második községi törvény. Változatlan maradt a létszám (100 fő), de összetétele átalakult. A „Makó város legtöbb adót fizető képviselő-testületi tagjainak 1895. évre megállapított névjegyzéke” című füzet részletesebb szempontok szerint mutatta ki az adófizetőket.⁴⁴ Megjelentek az intézmények mint kedvezményezettek, köztük a Makói Ipar és Kereskedelmi Társulat, a Makói Takarékpénztár, a Makói Püspöki Uradalom, az Arad-Csanádi Takarékpénztár, a Református Egyház, a Tehénjárás Gazdaság, az Arad-Csanádi Egyesült Vasút Igazgatósága. Nőtt az értelmiség beleszólása a város ügyeibe, mert kétszeres adójuk alapján már 23-an kerültek be a testületbe. Köztük Szentés Vidor királyi közjegyző, Henny Sebestyén prépost-plébános, Dózsa Sámuel ügyvéd, Borotvás Dezső orvos, Meskó Sándor alispán, Bánffy Gyula ügyvéd, Breuer Gusztáv mérnök, Laurentzky István gyógyszerész, Szabó Gyula görög katolikus lelkész, Török Gyula királyi főügyész, Dallos Sándor ügyvéd, Löffler Jakab iparkamarai tag.

Figyelemre méltó, hogy az állami és megyei tisztviselők egy része is tagja lett a városi képviselő-testületnek, ezáltal fölöttes hatósági súlyukat városi képviselőséggel is átátaszthatták. Meglepő ugyanakkor, hogy egyetlen tanáron (Holtzer Gusztáv polgári iskolai tanár) kívül más tanszemélyzetet nem találtunk a fölvettek között. Elterjedt azonban a képviselet meghatalmazott útján való gyakorlása. Az intézmények, testületek és cégek természetesen eleve csak képviselettel gyakorolhatták közigazgatási jogukat. Az Arad-Csanádi Takarékpénztár Kristóffy Ferenc igazgatót bízta meg, hogy a társaságot Makó város közgyűlésein képviselje, s az őket illető szavazati joggal nevükben éljen. Az Arad-Csanádi Vasúttársaság ugyanerre Székely Antal állomásfőnököt kérte föl. Akadt meghatalmazás, melyben a jogosult asszony férjét tette meg a képviselőjévé. Montag Mórítz „Nyilatkozatot” küldött a városi tanácsnak, melyben dr. Dózsa Lajost hatalmazta föl. Ez arra példa, hogy egy nem helybéli lakos a jogát megbízott által gyakorolta.

A közgyűlés a bemutatott névsort több módosítással fogadta el.⁴⁵ Berényi Józsefnek el kellett döntenie: a választással szerzett vagy a viriliszjogon élvezett képviselőséget választja-e? Általában a választással elért jogosultságot tartották nagyobb becsben. Rácz Mihályné megbízottja, Sepsei István még nem töltötte be a 24. életévet, ezért törölték a névsorból. Ellenben Joó Istvánt fölvették rá, mert évi adója 224 Ft-ot tett ki. Törölték a jegyzékből Péli Antalt is, mert ugyan szép adót fizetett, de nem tudott írni-olvasni. Ez a névsor sem tekinthető azonban véglegesnek, mert ellene; főként a sértett személyek, a közigazgatási Bizottsághoz föllebezhetek.⁴⁶ Végleg ez döntött. Sepsei István nagykörűségát a csatolt árvaszéki végzéssel igazoltnak látták, így elláthatta a helyettes képviseletet. Szel János képviselő panaszával nem foglalkozott a bizottság, mert nem igazolta,

⁴³ CSML ML Tan. 1882.-V/766.-3731.

⁴⁴ CSML ML Tan. 1894.-I/50.-12.973.

⁴⁵ CSML ML Tan. 1894.-I/50.-14.732.

⁴⁶ CSML ML Tan. 1894.-I/50.-15.232.

hogy feleségének örökösai miféle rokonai összeköttetésben álltak vele. Arról volt szó, hogy Szel János az örökrész után fizetett állami adójára hivatkozva kérte fölvetelét a virilisek közé. Ám a hatóság a családi kapcsolatok tisztázatlansága miatt nem tudta megállapítani, hogy az örökrész után fizetett egyenes adó Szel János javára betudható-e vagy sem. Ezért kérését elutasították. Péli Antalt viszont nem engedték törölni a virilisek közül, mert az ellene felszólaló Börcsök Gergely városi képviselő nem tudta hitelt érdemlően bizonyítani Péli analfabétizmusát.

„Makó város képviselő-testületének fele részét képező s a legtöbb egyenes állami adót fizető községi lakosoknak az 1907. évre kiigazított névjegyzéke” is a megbízásos joggyakorlás és a testületek, cégek virilis képviseleti jogának a térhódítását mutatja.⁴⁷ Legnagyobb adózó a Makói Ipar- és Kereskedelmi Társulat volt 4950 Ft-tal. Magánszemélyek közül özv. Borotvás Dezsóné, a néhai földbirtokos felesége fizette a legtöbbet: 2157 Ft-ot és Borka István az utolsó póttag a legkevesebbet: 374 Ft-ot. 21 virilisk gyakorolta jogát megbízott útján. A Makói Takarékpénztár Pártos Izsó igazgatót, a Kereskedelmi Társulat Horovitz Bernát pénzügyi igazgatót, a püspökségi Marcsány Kálmán számtartót bízta meg ezzel. Pártos Izsó egyébként föllebbezőként is szerepel az iratok között, mert eredetileg saját jogon, tehát adója alapján kívánt virilis lenni. Ám az elismert évi állami egyenesadója csak 362 koronát tett ki, miközben a lajstrom utolsó, 110. helyén felvett póttag is 378 koronát fizetett. Ez azért érdekes, mert Pártos Izsó pénzügyi igazgató volt, de a jövedelme után viselt tényleges közterhe nem érte el a virilizmus alsó szintjét. Az egyéni képviselők közül pl. özv. Pákh Lászlóné, Rác István magyar királyi pénzügyi számvizsgálót, özv. Nagy Gy. Jánosné K. Nagy Károly makói lakost ruházta föl képviselői jogának gyakorlásával. E meghatalmazásokat az alispáni hivatalba juttatták el, majd az alispán értesítette erről a polgármestert. Másodikként szerepelt az íven Makó város mint erkölcsi testület 2357 Ft adóval. Érdekes, hogy a Csanádi Püspökségen (3381 Ft-tal 3. a listán) kívül virilis jogot kapott a Római Katolikus Egyházközség (30. hely 631 Ft-tal) és a Református Egyházközség (8. hely 1030 Ft-tal). Az előbbinek a meghatalmazottja Nacsá Pál templomgondnok, az utóbbié Joó Márton egyházi gondnok volt.

A család későbbi jelentős művelődéstörténeti szerepe miatt megjegyezzük, hogy a makói izraelita hitközség virilis jogának gyakorlásával dr. Kecskeméti Ármin főrabbit hatalmazta föl. Négy adózót töröltek a listáról, akik nem önállóan, hanem „örökösöként” kerültek rá, de a hatóság – valószínűleg a birtokjog tisztázatlansága miatt –nem fogadta el az örökség után fizetett adót autentikusnak. Huszonketten kétszeres adóbeosztással jutottak be a képviselő-testületbe, ami megfelelt a korábbi arányoknak. Többségük ügyvéd (mint Dózsa Simon, Galambos Ignác, Réthy Károly, Tóth Lajos), de akadt közöttük városi főügyész (Dózsa Sámuel), uradalmi ügyész (Füzessy Kálmán), uradalmi jószágkormányzó (Praznovszky Ágoston), orvos (Paku Imre, Sass Bernát), kántor (Pintér Miklós), lelkész (Kayser Lajos), gyógyszerész (Poór Endre) és iparkamara-tag.

A föllebbezések között akadt, mely valakinek a fölvetele ellen irányult. Ezek közül a legtanulságosabb H. Kovács Antalnak Kuscka Róbert elleni kifogása.⁴⁸ Kuscka Róbert külföldi származású makói lakos még nem szerezte meg a magyar állampolgár-

⁴⁷ CSML ML Tan. 1906.-10.820.

⁴⁸ CSML ML Tan. 1906.-16.049.

ságot, és nem tette le az állampolgári esküt. Így törvényes jogokat nem gyakorolhatott. Az összeíró bizottság jóhiszeműen vette föl a virilisek lajstromába. De nem latolták kellőképp, hogy az adóalap egy másik fontos feltétel hiánya miatt nem adott jogcímet politikai jogokra. A föllebbező a polgármestert Kuscka Róbert virilis képviselői állásának törlésére kérte.

Sok föllebbezést találtunk azt sérelmezve, ha valakit jogszerűtlenül kihagytak a listáról. Nagy Gy. Jánosné adófékönyvi kivonattal igazolta 519 Ft-os évi adóját. Mivel mála sokkal kevesebbet fizetöket is fölvettek a lajstromba, jogosan kérte a polgármestert, hogy az intézkedjék a névjegyzékbe való fölvétele ügyében. A közzétett névsor elleni fölszólamlások kétharmada ehhez hasonló észrevételt tartalmazott.

Adódtak másfajta kifogások is. Lélek István és Löwinger Miksa szóvá tette: az összeírók figyelmen kívül hagyták, hogy ök iparkamarai kültagok, s ez alapján adójuk kétszeresen lett volna számítandó. Mindkettőjük adója (205 és 228 Korona) megduplázva jócskán meghaladta a szükséges minimumot: 375 koronát. Különleges esetnek számított Bán Zsigmond ügyvéd ügye. Nem mennyiségi okok miatt zárták ki a tagok közül, hiszen kétszeres adója 664 koronát tett ki. Azért nem vehették föl a virilis lajstromba, mert ő egyben városi ügyész is volt, s mint ilyen az előljároságnak tagja. A törvény viszont tiltotta, hogy valaki párhuzamosan mindkét önkormányzati minőségében (előljárosi és képviselői) vezetői jogokat bírjon. Vagy az egyik vagy a másik, vagy dupla ügyvédi adó vagy ügyészi hatósági földadat – hangzott a polgármesteri javaslat.⁴⁹ Az ügy föllebbezés folytán Hervay alispán elé került. Ő azt szorgalmazta, hogy Bán Zsigmond váljék meg előljárosi állásától, s ez esetben fölveszik a névjegyzékbe, az utolsóként nyilvántartott képviselő rovására, aki ezzel visszacsúszik első póttaggá. Bán Zsigmond tudomásul véve, hogy a két pozíció együtt nem gyakorolható, ügyészi állását tartotta meg. Képviselőségét előljárosi munkájának idejére fölfüggesztették, de nem semmisítették meg.⁵⁰

A város és a megye

Makó sajátos közigazgatási helyzete abból fakadt, hogy Csanád vármegye központja is. Két közigazgatás működött párhuzamosan: a megyei törvényhatósági és a városi önkormányzati. Ez két külön szervezet, eltérő földadatokra alapítva, a funkcionális és személyi átfüggések kizárásával. Mivel a törvény világosan megmondta, hogy ki kinek és miben az alárendeltje, a megye és a város között közigazgatási kapcsolatok keletkeztek, többnyire a megye jóváhagyó, ellenőrző és utasító hatalmi elsőbbségének a jegyében. Természetesen a törvényszabályozta kapcsolatokat nagyban színezték az emberi kapcsolatok, személyes rokon- és ellenszenvek. Ezek a paragrafusokat ugyan nem változtatták meg, de a törvények végrehajtását befolyásolhatták.

A köz szolgálja az utca emberének mindig a hatalom gyakorlója marad, s tevékenykedése mindig a nyilvánosság céltáblája. Széll György ezzel kapcsolatban tett indítványt 1877-ben képviselőtársainak.⁵¹ A város ügyeinek előmozdítására csak oly képviselő képes, aki maga is példát ad magas erkölcsiségből, egyszerűetből és szakértelemből. Ez sorrend is, tehát első helyre tette az erkölcsöt. Ennek pedig vallási alapjai a

⁴⁹ CSML ML Tan. 1906.–16.815.

⁵⁰ CSML ML Tan. 1889.–1/33–3340.

⁵¹ CSML ML Tan. 1887.–1/37–3370.

legfontosabbak. A köztisztviselő akkor sikeres, ha példaadásával a vallás iránt megiazult tiszteletet a vezetésére bízott polgároknak fönntartani képes. Ehhez kapcsolódik a népnevelés anyagi erőhöz mért támogatása, mert a kettő együtt a fejlődés záloga. A közoktatás nemcsak az iskolai és tudományos előrehaladásban, de a templomban tartani szokott „épületes egyházi tanítások hallgatásában” is érvényesült. Ha az előljáróság tagjai műveltek és istenfélők, a lakosságot jó példájukkal törvénytisztelő magatartásra és erkölcsös életre szoktatják. Indítványozta, hogy tegyék kötelezővé a képviselők számára a vasárnapi „isteni tiszteleten” való részvételt. A közgyűlés az indítványt egyhangúlag elfogadta, és végzést hozott, hogy „vasár és ünnep naponként tartani szokott Istentiszteleten a vallás buzgóságban példaadás tekintetéből mindenki saját templomában jelenjen meg”. Kimondták azt is, hogy a hivatalok ugyanezek a napokon a rendőrkapitányság kivételével délelőtt zárva legyenek. Ezzel a városi határozattal azonban nem értett egyet Návay főispán. A város képviselő-testületéhez intézett leiratában igen figyelemreméltó érveket fogalmazott meg.⁵² Annak kimondása, hogy valamely közigazgatási hivatal bármely napon egész délelőtt zárva legyen, abban az időben ellentétben állt mind az állami, mind a községi közigazgatás érdekeivel. Különösen a földművelő nép szokta vasár- és ünnepnapokon a délelőtti órákban a hivatalokat panaszai eladása vagy tanácskérés végett fölkeresni. A mezőgazdasági munka természetéből fakadt, hogy mindennap dolgoztak, kivéve az egyházi munkaszüneti napot, a vasárnapot, de ez épp alkalmas volt az ügyek intézésére. Ezért a helyi hivataloknak igazodniuk kellett a lakosság igényeihez, és ez megkövetelte a vasárnapi nyitva tartást. Návay főispán nem azt mondta, hogy a tisztviselők ne járjanak templomba, ezt ő is üdvösnök látta. De tegyék úgy, hogy csak az istentiszteleti időre távoznak. Így az irodák vasár- és ünnepnapokon a délelőtti meghatározott óráiban nyitva tarthatnak, és a tisztviselők sincsenek vallásuk gyakorlásában gátolva. A vasárnap délelőtti zárva tartást kimondó közgyűlési határozatot a főispán megsemmisítette, és új, a délelőtti fogadóórákat pontosan fölüntető végzés kidolgozására utasította a testületet.

Dedinszky József alispán a polgármesterhez 1875-ben intézett levelében szóvátette, hogy hírek szerint, a közgyűléseken oly tanácskozási modor kezd meghonosodni, mely törvénybe ütköző.⁵³ Ilyen pl. az, hogy a szabad vélemény nyilvánítását néhányan nemtelen eszközökkel korlátozzák. Ez nemcsak a tanácskozási hely méltóságával ellentkezett, de romlással fenyegette a városi közönség érdekeit is. Fölszólította a polgármestert, mint a város első hivatalnokát és közgyűlésének elnökét, tisztítsa meg a tanácskozó termet a hasonló rendelleneségektől. Makó város értelmi és vagyoni helyzeténél fogva arra volna hivatott, hogy követendő példát szolgáltatson a megye községeinek ama közerkölcscről, melyet a községi szabad önkormányzat és polgári jogok hivatásának gyakorlása során ki kell tüntetnie. Javasolta, hogy a közgyűléseken megjelenő hallgatóságot különítse el korlattal a testület tagjaitól. A bekiabáló, zavart keltő „látogatókat” utasítsa ki a teremből, és a gyűlés méltóságát, a tagok személyét sértő hallgatókat 50 Ft helyszíni bírsággal sújtsa. Makó ekkor még „friss” város, a közigazgatási felsőtség elvárta, hogy a városi képviselő méltányló tisztelettel viseltesse az alkotmányos szabadság azon modern alkotása iránt, amely a saját ügyek intézésére és ellenőrzésére szervezett községi önkormányzatot adott a lakosság kezébe.

⁵² CSML ML. Tan. 1877.-1/37.-4180.

⁵³ CSML ML. Tan. 1875.-770.

Csakhogym hamarosan „a bort iszik és vizet prédikál” esete fordult elő. A szabadságszerető alispán a fönti intelmeket 1875. február 27-én írta, de ugyanazon év december 13-án már ellene adtak be egy fölszólalást. Az indítvány Bódi Mihály választott tagnak a november 25-i polgármester-választást helytelenítő kifakadását vette górcső alá.⁵⁴ A megtámadott kifejezés így hangzott: „a húszak által beadott indítvány fölolvásásának ellenzése annyi volt, mintha a virilisek kimondották volna azt, hogy ők Makó város javát és boldogságát szívükön nem viselik”. Ez sértésnek számított, mert a csoport beadványát Makó érdekét szolgáló fontos dokumentumnak tartotta, míg a fölolvásását elutasító levezető elnök a folyamodványt a város javát aláásó, boldogságát akadályozó tartalmúnak értékelte. A választást vezető Dedinszky József alispán parancsára Bódit, mint veszélyes lázítót, november 25-től december 7-ig a királyi törvényszék börtönébe zárták. Bár a közmegbotránkoztatás kétségtelen, az idézett szavak az 1871. XVI-II. törvény értelmében lázítást nem foglaltak magukban. A fölszólaló azt is aláhúzta, hogy ismerve az illető 25 évi köztanítói pályáját és egyéni békeszeretetét, „szavai lázítási célra szánva se lehettek”. Ha a közgyűlésen párton kívüli személy elnökölt volna, akinek célja nem a fölülnygyakorlás, hanem a törvényesség megőrzése, a korlátlan hatalomból és pártszenvedélyből fakadó erőszak nem történt volna meg.

Az alispán önhatalmú föllépését értékelhették úgy a képviselők, mint az egyéni szabadság sérelmére elkövetett túlkapást, a képviselő-testületet ért nyilvános jogsértést és törvénytiprást. Ha megesett is a tanácskozás méltóságát sértő elszólás, ez nem igazítás és főleg nem lázítás, s orvoslása a törvény szerint nem történhet a személyes szabadság korlátozásával. A polgári jogállam lényege, hogy az igazság és társadalmi rend követelménye szerint a vétkes cselekményeket megbüntessék. De mindkettőnek az is a követelménye, hogy ez jog szerint történjék. Senkit alaptalan zaklatásnak és üldöztetésnek nem lehet kitenni. Ez az eset is bizonyítja, hogyan lehet „sajátosan” irányítani a közigazgatást politikai indíttatásokból. Az alispán sanda szándékára világít rá, hogy a királyi főügyésznek küldött jelentésében olyan szavakat adott Bódi Mihály szájába („a vádolt virilisek városunk árulói”), melyek nem hangzottak el, s jegyzőkönyvi nyomukat sem lették. Végül az alispán a katonai beszállások intézésére kiküldött városi bizottság tagjait megfenyegette és pandúrjaival lefogatta, amit már nem lehetett egyszerűen a törvények kihágásával magyarázni. A kérdés az állam és az önkormányzat között állandóan ellentéteket okozott. Az alispán cselekedetei tudatosan követték egymást, s azok rugója nem a tiszta szándék vagy az igazgatás híu kezelése volt, hanem a pártszenvedély szülte hatalommal való visszaélés. Nemcsak arról volt tehát szó, hogy az alispán a képviselet irányában mutatandó becsülésről és a törvénytiszteletről feledkezett meg, hanem „szabad hazában a honpolgárok szabad lételének megsemmisítésére” tett kísérletet.

A harc ezzel nem ért véget. Nem tudjuk, hogy a belügyminiszter a fönti vitában miként foglalt állást, de 1912-ben újabb konfliktus támadt a két hivatal között. Erről részletesen tudósít a képviselő-testület tanácskozásáról fölvett jegyzőkönyv.⁵⁵ Egyetlen tárgy szerepelt a napirenden: Galambos Ignác polgármester bizonytalan időre szóló szabadságolási kérvénye. Okául a megye által ellene elrendelt fegyelmi eljárást hozta föl. Mivel a képviselet hivatalosan nem tudott semmit, foglalkozni sem akart az ügygel. A fegyelmi eljárás a hivatali működést nem akadályozhatta, ezért polgármesterének

⁵⁴ CSML ML Tan. 1875.-5214.

⁵⁵ CSML ML Tan. 1912.-7560.

munkáját bizonytalan ideig nem nélkülözhetette. A tanács és az állandó választmány határozati javaslata végül így szólt: a kérés nem teljesíthető. Ám ekkor Gerő Géza képviselő egy ellenindítványra tett javaslatot. A város megütközéssel vette tudomásul a megye Közigazgatási Bizottságának a Korcsolyató ügyében a polgármester ellen kezdeményezett fegyelmi eljárását. A képviselő-testület a fegyelmi eljárást elrendelő határozattal szemben kijelenti, hogy „a város polgármesterének úgy személye, mint működése iránt a legteljesebb bizalommal és elismeréssel viseltek”. Az indítvány a megyének a város életébe való indokolatlan és sértő beavatkozását pellengérré állította. Ezt követte a megye rideg, anyagias szemléletének kritikája, mely sem a szegénységre, sem az erőn fölüli áldozatvállalás következményeire nem volt tekintettel. Ezek alapján a város kénytelen autonómiájának védelmére és tekintélyének megóvására panaszát a megye megkerülésével a belügyminiszterhez eljuttatni. Sokan hozzászóltak a képviselői beadványhoz, általában elfogadásra ajánlva. Bán Zsigmond városi ügyész azonban figyelmeztette képviselő társait, hogy Gerő Géza indítványának második része, a megyét érintő rosszálló kifejezésekkel nem tárgyalhatók, mivel a képviselő-testület a törvény szerint a felsőbb hatóságok intézkedéseit nem bírálhatja. Végül olyan javaslatot fogadtak el, melynek alapján az ülést vezető Gera Sámuel helyettes polgármester Gerő Géza folyamodványának egészéről név szerinti szavazást rendelt el. A végeredmény: 80 igen, 1 nem szavazat. Bán Zsigmond mint tisztviselő nem szavazhatott, de nemmel voksolt Espersit János képviselő. Ezeket az eseményeket később kétféleképpen értelmezték. A polgármester a városi képviselő-testület nevében a vármegye törvényhatósági bizottságához levelet írt.⁵⁶ Ebben megismételte a közgyűlési határozat főbb pontjait, nem tagadva véleményét, hogy a viszony elmergesedéséért a megye felelős. Kifogásolta, hogy a megye nem részesíti a várost abban a támogatásban, amely városi autonómiájának tiszteletben tartását, a kizárólag polgárai adózó erejére utalt község nehéz helyzetének megértését bizonyítaná. Makó tehát azt várta a megyétől, hogy vegye tekintetbe nehéz anyagi helyzetét. Ám a sanyarú életviszonyok és a város teherbíró képességét túlhaladó anyagi áldozatkézség részben tájékozatlanság részben a vármegye türelmetlen követelődzése miatt nem számíthattak méltánylásra. A polgármester azt is kinyilvánította, hogy nemcsak a képviselet, de szinte a város egész polgársága szemében a vármegye Makóval szembeni viselkedése miatt valósággal ellenszenvessé lett. Odáig fajult a helyzet, hogy „a képviselet autonómiájának ok nélküli megsértése miatt és a kíméletlen hangon megtámadott reputációjának védelme érdekében éppen az ellen keresett orvoslást a belügyi kormánytól, amely fölöttes hatóságtól megértő és jóakarató támogatást várna”. A kilátástalanság és az elkeseredés szülte, hogy a testület jogerő nélkül is a belügyminiszter tudomására hozta a határozatot.

Sem a határozatot, sem az elfogadását magyarázó polgármesteri levelet nem hagyhatta szó nélkül a megye. Amikor az erre vonatkozó alispáni jelentést tárgyalták, végig az a hangulat uralkodott, hogy a városi határozatokat meg kell semmisíteni. Két dolgot emeltek ki.⁵⁷ A képviselet törvénytelenséggel vádolta a törvényhatóságot, és orvoslás végett a hivatali út megkerülésével fordult a belügyminiszterhez. A megye szemében bűnös polgármester iránt kifejezte bizalmát és elismerését. Ezek a cselekedetek a jogba ütköztek, minélfogva a város határozatát mint törvénytétőt a megyei tör-

⁵⁶ CSML ML Tan. 1912.-7628.

⁵⁷ CSML ML Tan. 1912.-8089.

vényhatóság megsemmisítette. Szabálytalan volt a közgyűlés összehívásának módja, mert csak 48 órával előtte bocsátották ki a meghívót, másrészt a tárgysorozatba a polgármesternek szabadság iránti kérelmét vették föl, holott neki csak az alispán adhatott szabadságot. Tehát szabályellenesen járt el a közgyűlést összehívó tisztviselő, de a képviselő-testület is, mely a kérelem tárgyalásába belebocsátkozott. Láthatóan a közgyűlési határozat nemcsak a szabadságolás iránti kérelemmel foglalkozott, hanem a törvényhatóság sértő hangú bírálatával is, pedig a törvény értelmében rendkívüli közgyűlésen más, mint a tárgysorozatba fölvetett ügy nem tárgyalható. A vége az lett, hogy a vármegyei főjegyző utasította a makói képviselő-testületet a törvénysértő határozat törlésére a jegyzőkönyvből.

Az ügyszó az alispán külön véleményt mellékelte.⁵⁸ Ebből kiderül, hogy a fenti „pengeváltás” oka személyes természetű: Makó a város első emberének presztízscélú védelmét közérdeknek fogta föl. A képviselő-testület emiatt úgy foglalt állást, amely törvényt és az autonómia keretében hozott szabályt egyaránt sértett.

Makó az öt környező vidék előtt a haladás és fejlődés gócpontjának számított tudásban, művelődésben, iparkodásban, egyáltalán az intenzív munkában való kiemelkedés közös érdeké vált. Ebben nem is volt vita köztük. Amiben eltért a két hatóság szemlélete, hogy a megye hangoztatta: a hivatás áldozatokkal jár, a fejlődés, bár nem nagyarányú, de nem is tétovázó, s az időlegesen terheket ró a polgárságra. Arra hívták föl tehát a figyelmet, hogy a fejlődés gyümölcse senkinek nem hullhat ingyen az ölébe. Mire a város azzal replikázott, hogy a terheket egyedül viseli, de az áldozatvállalás gyümölcseit közösen élvezik. Több támogatást, segítséget várt el a megyétől. Nehéz igazságot tenni. Az adminisztráció szakszerű, törvényes és gyors munkája enyhíthetett a haladással járó terheken, mivel az önkormányzatnak nem lehetett előbbvaló, fontosabb föladata, mint saját munkája.

A megyének – a pénzügyi kérdések konkrét mérlegelése mellett – hathatósan jeleznie kellett: méltányossági tekintetektől nem zárkózik el. Egy nagy hibát mégis elkövetett a város: mikor közgyűlési támogatást adott a rendezett tanács megszüntetését célzó javaslatnak. Mert így az a látszat keletkezett: a megye a haladás serkentője, a városi testületet meg a maradásig kórsága mételyezte meg. Márpedig e kórság önmagában hordja romlásának csiráit, s lassú pusztításnak teszi ki a szervezetet. Az életviszonyok átalakulása, a föltartózhatatlan haladás nagy föladatak elé állította a közigazgatást. Az pedig modern fölfogást, intenzívebb munkát követelt, s nem tűrte a halogatást, a tétovázást. Ezt a szemléletet a megye képviselte elsősorban, figyelmeztetve az alárendeltek, hogy a változott viszonyok föl nem ismerése keservesen megbosszulja magát. Ez a világnézet nem hiányzott a városi tanácskozó teremből sem, de inkább csak a vezető tisztviselőket jellemezte.

Összességében a kirobbant vita mélyebb okát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy mást értett közérdeken a megye és mást a város. A megyének mint fölöttes hatóságnak a város alkalmazottaival szemben támasztott követelése a kötelesség teljesítésére és a törvényesség betartására irányult. A különböző szintű közigazgatási hatóságok egyetlen erejét abban látta, ha a törvény alapján állnak. A város ezzel szemben nem annyira strukturákban mint személyekben gondolkodott, elsőbbséget adva a napi gondoknak, s háttérbe szorítva a fejlődés távlatait.

⁵⁸ CSML ML Tan. 1912.–7816.

A város gazdálkodása

Minden önkormányzat annyit ér, amekkora anyagi ereje van a szabadság kihasználásához. Egy település szükségleteinek és költségeinek megszavazása a költségvetés. A város anyagi erejének ismeretén alapuló pénzügyi terv, a költségvetés hű képe az adott hely fejlettségének, céljainak, törekvéseinek. Mivel csak azt valósíthatták meg amire pénz volt, a kiadásokat fölfoghatjuk reálisan teljesíthető vagy a képviselő-testület által reálisnak elfogadott városi szükségleteknek.

A városi státus elnyerése (1870) utáni első költségvetést 1872-ben készítették el.⁵⁹ Nagyon egyszerű szerkezetű volt: bevételi és kiadási oldalból állt, mindkét részt tovább szakaszolva az előző évi odavonatkozó tétel föltüntetésével, a tárgyevre elfogadott községi előiránnyal, s azzal ami a legfontosabb, hogy ebből a megye mit hagyott jóvá.

A legnagyobb bevételi forrást az ingatlanok jövedelmei és a bérbe adott jogok jelentették. Látszik a szerkezetből, hogy Makó a községi vagyónára alapozta bevételeit. Ez a vagyon a város tulajdonában levő ingatlanokból (föld- és házbirtok, gyártelep stb.) és ingókból (fölszerelések, anyagok, készpénz, értékpapír, haszonvételi jogok, vámszedés, helypénz és egyéb díjak) állt. Ezek jövedelmét fordították elsősorban a kiadási oldalon megjelenő közzükségek kielégítésére és a közigazgatás költségeire. Mint-hogy legnagyobb részt állandó jövedelmezésre voltak hivatva, törzsvagyonként kezelték, és elidegenítésüket törvény tiltotta. Az ingatlanokat házi kezelésben is lehetett hasznosítani, de jobban megérte bérbe adni. A városi állással járó hatósági jogosítványokat árverés útján értékesítették. A kiadási oldal minden költségvetési tervre jellemző közös vonása a tisztviselők és alkalmazottak bérére fordított költségek magas aránya. A községben dolgozók fizetését a helyi lakosság teremtette elő városi pótdadó formájában.

A város 1871. és 1872. évi költségvetése

B e v é t e l	1871	1872
Pénztári maradvány	—	3000
Földbirtokból	13 049	14 006
Bérbe adott épületekből	3 201	3 137
Bérbe adott jogokból	24 673	3 605
Árvavagyon-kezelésből	2 000	4 051
Inségi kölcsönből	16 979	201
Tökésített pénzek kamataiból	1 143	1 505
Elegyesekből	728	653
<u>120,730 forint utáni 5% kivetés</u>		<u>6 036</u>
Összesen		70 812
K i a d á s		
Hivatalnokok és szegődöttek fizetése		26 622
Természetbeni járulékok beszerzése		1 222

⁵⁹ CSML ML Tan. 1871.-2306.

Napidíj és útiköltség	1 000
Egyház és nevelésügy	4 625
5% adó 120.730 Ft után	6 053
Irodai általány	729
Világítás, kenőcs .	875
Nyomdai, könyvkötői munkák	960
Községi épületek javítása	1 835
Kutak és hidak javítása	461
Járdákra, útpallókra	2 984
Tűzoltó eszközökre	300
Árvák és szegények segélyezése	869
Országos adóra	362
Tisza-szabályozás	4 959
Tornászati iskola fönntartása	200
Szerviantusok kiírtására	200
Összesen:	92 640

H i á n y:

21 828

Később már összetettebb költségvetések készültek. Külön bizottság foglalkozott a behajthatatlan közköltségekkel és a haszonbéri követelések összeírásával. E passzív vagyont is figyelembe vették egy-egy célprogram bevételi és kiadási oszlopsorának egyeztetéséhez. Ilyen célprogram volt a közmunka pénzügyi szabályozása. A közmunkakötelezettség a közteherviselés elvéből következett, és elsősorban utak építését, elemi károk elhárítását szolgálta. Ezt a kötelezettséget meg lehetett váltani, s az így befolyt pénzből és költségvetési átcsoportosításból községi közmunkaalapot képeztek. Így történt ez Makón is. Az állandó választmány 1882. szeptember 26-án bemutatta Makó város 1883. évi közmunka költség-előirányzatát. A költségvetés bevétele: 17 091 Ft, kiadása 17 901 Ft. A megyétől is jóváhagyott költségelőirányt a közgyűléshez fölterjesztették.⁶⁰

Az 1883. évi köz költségvetést részletesen kidolgozták.⁶¹ A földözeti részét szolgáló jövedelmek összesítésében a haszonbérből származó bevételeket a szerződések, a házi kezelésben tartott javak utáni haszon megállapítását az előző évi nyereség alapján határozták meg. Ennek folytán az 1883. évi jövedelmeket 45 353 Ft-ra tették, míg a rendszeresített és megállapított költségek és a rajtuk kívül eső új szükségletek költségeit 154 804 Ft összeggel vették föl. Kedvezőtlen pénzügyi folyamatok tükröződtek a költségvetésben, mert 1882-höz képest a bevételek csökkentek, a kiadások viszont növekedtek. A bevételcsökkenés azonban csak látszólagos, mert az 1882. évi költségvetés jövedelmei közt szereplő sok tételt 1883-ban kihagytak. Ezek olyan összegek voltak, melyek valójában nem számítottak jövedelemnek, hanem a kiadások közt hasonló cím alatt foglalt tartozások törlesztésére szolgáló átmeneti bevételeket takarták. 1883-ban mindössze annyi történt, hogy e korábbi bevételeket törölték a költségvetésből a tartozásokkal együtt. Így ez nem vezetett jövedelemcsökkenésre, mivel a teheralap a törölt

⁶⁰ CSML ML Tan. 1882.–II/711.

⁶¹ CSML ML Tan. 1882.–II/711.–4531.

bevételek erejéig szintén csökkent. Ilyen az Arad-Csanádi Egyesült Vasúttársaság által elvállalt hídépítési költség 17 700 Ft-tal. Ez 1883-ban 16 900 Ft-ot tett ki, tehát apadt. Valódi csökkentést szült azonban a bevételi oldalon, hogy 1882-ről nem maradt készpénz, sőt kiadási hátralék mutatkozott. Ez a terhekét növelte egyidejű bevételecsökkenés mellett. A bevételt apasztotta, hogy a közköltségi követelésekből fõnt levõ 57 891 Ft bevételi tétellel szemben 21 154 Ft közköltségi kiadási hátralék állt, s a fõnmaradó 36 736 Ft hátralékos követelés mint keres behajtható összeget fõdõzetül nem jelölhették ki. A város egyrétérõ állandó és rendszeres jövedelmei az idõkõzben beállott szaporulattal és az 1882. évi összegek szerint lettek elõírányozva.

Az 1883. évi kiadásoknak az 1882. évit meghaladó növekedését pedig az okozta, hogy 1883-ra több, igen jelentõs összegû olyan új és rendkívüli (részint vagyonszerzés, beruházás, építkezés, részint a nevelésügyre fordítandó) költséget kellett elõírányozni, melyek nagyobb részének fõlvetelét a képviselõ-testület már elõzõleg elhatározta. Ilyen költségek: a mértékhitelcsõ hivalatal számára házvásárlás, a polgári leányiskola javítása, csatornázások, a református és katolikus egyházban rendszeresített egy-egy új tanító állás, a fõlállítandó ipariskola költségei, a levéltár bõvítése, a tisztviselõi fizetések emelése, a fõlállított második óvoda. Az összes költség-elõírányzat: 45 353 Ft lett. Összehasonlítva a kiadási rovattal : 154 804 Ft, fõdõzetlenül maradt 109 451 Ft. Ezt kivetéssel pótolták: az I. osztályú adókra 100 439 Ft, a II. osztályúakra 1832 Ft, a III. osztályúakra 7180 Ft helyi adót szavaztak meg. Az adóforint utáni kulcs (vagyis az állami adóalap 1 forintjára esõ pótdadó) az alábbiak szerint alakult:

141 153 Ft	I. osztályú adóalapforint után	71 kr
77 959 Ft	II. osztályú adóalapforint után	2 kr
63 193 Ft	III. osztályú adóalapforint után	11 kr
Összesen:		84 kr

Ebbõl a bevételbõl a kiadások címenkénti összegzése és aránylagos fõlosztása után a tételek minden forintjára az alábbi kulcsok estek. Tisztviselõi fizetésre pl. 17 kr, irodai fõlszerelések vásárlására 4 kr, építkezésekre, javításokra 4 kr, a községi vagyon adójára 2 kr (ez a község által kifizetett állami adó). Összesen 84 kr. Tehát 11 tételben arányosítva mutatták ki az adóforintok után kivetett pótdadó összegének (84 krajcárnak) a megoszlását. Ha még fõlvetették volna a kiadási rovattba a vasútállomáshoz vezetõ út miatt szükséges földkisajátítások összegét, akkor e költség viselése annyira megterhelte volna a költség-elõírányzatot, hogy a községi adó a kivetési alapot is meghaladhatta volna.⁶²

Mint a számvizsgáló bizottság jelentésébõl kitûnt, a kivetési kulcsnak ilyen magasra emelését leginkább a 36 000 Ft-ot kitevõ rendkívüli és egészen új költségek okozták, míg a rendszeresített megállapított költségek viselése egy adóforint után egész mérsékelt kivetési összeget igényelne. Ezért indítványozták, hogy a csatornázás egy részét halasszák 1884-re, míg az állomáshoz vezetõ út költségeit a községi utak készítésére, jó karban tartására rendelt alapbõl fõdõzzék, s ne új kiadásként szerepeljen. Annál kevésbé mivel a vasútállomáshoz vezetõ út a város tulajdona lesz, s ezért községi útnak tekinthetõ, így az a közmunkaalapbõl is pénzeltetõ. De igénybe vehetõ e célra a lakosokat terhelõ közmunkaváltság is. Mindezek együttes hatására a költségek elviselhetõbbek

⁶² CSML ML Tan. 1882.-II/711. 4540.

lesznek. Ezzel 21 000 Ft-ot lefaragnak a kiadási tételekből, miáltal a kivetési kulcs 16-ról 68-ra csökken.

Az 1882. október 13-i rendkívüli közgyűlés fogadta el a költségvetést.⁶³ Tervezetét előzetesen 15 napi közszemlére tették ki, a képviselők közt időben kiosztották. Az indítványokat a rendkívüli közgyűlés elfogadta. Kiegészítette még azzal, hogy a költségirányzat bevételi részéből, részint közköltség, részint haszonbér címen a követelésben fennálló összegből 36 736 Ft-ot levont, mivel a behajtása kétes. Bár arról sem győződtek meg, hogy a követelések valóban behajthatatlanok-e, a bizonytalan eredmény miatt az összeget mégis kihagyták. Reménykedtek, hogy a keletkezett hátralékokból legalább egyharmadrész az az évi termésből behajtható lesz.

Addig is küldöttséget bíztak meg, hogy a város hátralékos haszonbéri és közköltségbeli behajthatatlan követeléseit vizsgálja meg, s az adósokról jegyzéket készítsen. E módosító javaslatokkal együtt az 1883. évi költségvetés az alábbiakat tartalmazta. Elfogadták a bevételek mennyiségét, mégpedig az I. osztályú adóalap után 54 817 Ft, a II. osztályú adóalap után 265 Ft, a III. osztályú adóalap után 2271 Ft-ot, összesen 57 353 Ft-ot. A kiadás pedig ugyanezen fősztás szerint így alakult: az I. osztály után 124 256 Ft, a II. osztály után 2097 Ft, a III. osztály után 7451 Ft, összesen 133 804 Ft. A bevételből nem fődözött összegek: az I. osztálynál 49 krajcártól 69 439 Ft, a II. osztálynál 2 krajcártól 1832 Ft, a III. osztálynál 8 krajcártól 5180 Ft, összesen 59 krajcártól 76 451 Ft.

Újabb vonásokkal gazdagodott az 1893. évi költségvetés.⁶⁴ A városi gazdálkodáshoz tartozott az ingatlanokból származó bevétel. A vármegye számvevősége részére készített kimutatás pontosan tartalmazza, hogy Makónak milyen ingatlanai voltak.⁶⁵ Az ingatlan összetétele: 32 hold 742 n-öl téhenjárás, 68 hold 800 n-öl lúdvári erdő.

Kiderült, hogy bizonyos területek már nem álltak a város tulajdonában. A megye fölhívta a polgármestert részletes jelentéstételre, hogyan váltak e birtokrészek másnak tulajdonává, mi akadályozta eddig átíratásukat a tulajdonosok nevére.

A város 1892. szeptember 12-i közgyűlésén állapította meg az 1893. évi költségvetést. A községi törvény értelmében erről értesítette a város közönségét, fölhívva mindazokat, akiknek e határozat ellen észrevételük, kifogásuk van, 15 napon belül beadni el ne mulasszák.

A kiadás 148 058 Ft, a bevétel 60 222 Ft. A kivetéssel szedendő összeg 87 835 Ft. Ehhez képest az összes egyenes állami adó minden forintjára 54 kr, a tisztán földadó-ra 2 kr, a többi adónemre 10 kr községi pótdadó kivetését engedélyezték. Az 1891. évi háztartás állapota az 1892. december 17-i zárszámadás szerint: 1891-ben hátralékban maradt 30 797 Ft pótdadóval, egyéb előirányzott vagyoni jövedelemből 30 198 Ft folyt be. Bevételei 189 804 Ft, kiadás 180 883 Ft, hiány nem volt. A lakosság által befizetett állami adó összege az I. csoportban 145 482 Ft, a II. csoportban 73 312 Ft, a III. csoportban 74 154 Ft. A pótdadó %-ban: I. 49 kr, II. 2 kr, III. 9 kr. Azt a föllebbezést, hogy a segédvégrehajtói állást és javadalmát ne szüntessék be, elvetették. Makó szervezési szabályzatából kitűnik, hogy ilyen állást nem rendszeresítettek. Ha a képviselőt olykor a szükséghez képest mégis fölvett valakit, azt csak ideiglenesen tette. A közgyűlés tehát megszüntette a segédvégrehajtói állást 365 Ft illetménnyel, és az ötödik végrehajtói

⁶³ CSML ML Tan. 1882.-II/711.-4837.

⁶⁴ CSML ML Tan. 1892.-I/60.

⁶⁵ CSML ML Tan. 1892.-I/60.

állást 500 Ft évi fizetéssel. Ezt a testületi álláspontot magyarázta a polgármesternek írt jelentésében Sonkovics János városi számvevő, mert a megye megváltoztatta a város döntését.⁶⁶ A vármegye törvényhatósága a 365 Ft-os javadalmazású állás megszüntetését elfogadta, az ötödik végrehajtói állást és fizetését beszüntető városi határozatot ellenben hatályon kívül helyezte, és 500 Ft évi fizetéssel visszaállította a költségvetésbe. Makó sérelmezte e lépést, mert erről nem tesz említést a megye közgyűlési végzése, holott Tilly Károly épp a városi határozat ezen része ellen adott be föllebbezést. Midőn tehát a megye hallgatólag visszaállított egy teherterelt a költségvetésbe, a képviselő-testület által a kiadási rovatba 3000 Ft rendkívüli, előre nem látható kiadások fődözésére beállított összeget 500 Ft-tal csökkentette. Mivel ez a rovat az elmúlt évek tanúsága szerint mindig elfogyott, sőt a szükségességhez képest csak nagyon is szoros gazdálkodással volt elegendő, nélkülözhetetlen lett az eredeti költség-előirányzat, azaz a 3000 Ft visszaállítása. Mivel a megyei törvényhatóság ennek nem tett eleget, a Sonkovics János városi számvevő e jelentést föllebbezésnek tekintette, s kérte továbbküldését a belügyminiszterhez. Ez meg is történt. A megye ugyanis az ötödik adóvégrehajtói állással összekötött 500 Ft fizetés fődözetét a rendkívüli kiadásokba fölvett összeg leszállításával teremtette elő, Sonkovics megföllebbezte. Ám a miniszter helyett eljáró Andrássy Gyula államtitkár elutasította, és a vármegyei határozatot hagyta helyben.

Sonkovics János írt beadványt is a „Tekintetes Képviselő-testületnek” a városi vagyonkezelésről.⁶⁷ A város ingatlanainak vezetése és kezelése körül – állítja – tarthatatlanok az állapotok, s ennek oka a helytelen szervezet. A város gazdaságának vezetésére a szervezeti szabályrendelet szerint a városgazda van kirendelve. Összetett föladatak hárultak rá, és ez sokoldalúságot és hivatali jártasságot igényelt. A városi számvevő úgy látta, hogy a jelenlegi állapot fönntartása Makó anyagi érdekeinek hátrányára szolgál. Először a város határában levő ingatlanokat említi, amelyeken rablógazdálkodás folyt, márpedig ez semmilyen körülmények között sem egyeztethető össze egy erkölcsi testület tekintélyével. Másfelől az ingatlanokban okszerű gazdálkodás folytatása a valódi hivatás. Jövedelmük fokozható, s a város jelentős anyagi előnyökben részesülhetne. Fölemlítette azt a felelősséget és teendőt, mely a gazdaság vezetését érintette. Az idő szerint ugyanis nem akadt, aki a kor követelte gazdálkodást szakavatottan képviselte volna. „Valóságos senyvedés és pangás az, ami gazdaságunk vitéletét jellemzi” – írta. Fölróttá a kor vívmányainak mellözését a gazdálkodásban, a jövedelem fokozása körüli kezdeményezés hiányát, mint oly okokat, melyek föltétlenül kívánják a „gazdaság más alakbani szervezését”. A városi hatóságnak gazdasági ügyekben nem volt szakelőadója, a gazdasági kérdésekre vonatkozó ügydarabok elintézéséhez hiányzott a kellő szakismeret, Makó ingó és ingatlan vagyonának szabályszerű, tehát számadás melletti kezelése „szenevedett a hozzá nem értéstől”. Ezek mind oly indokok, melyek a szakszerű vezetés és kezelés behozatalát sürgették. Javasolta: alkalmas képzettség kikötésével szervezzenek egy szakgazdasági tanácsnoki állást évi 1000 Ft-os fizetéssel. Ennek rendelkezése alatt álljon a városgazda, és utasítása szerint tartozzék eljárni.

Makónak olyan és annyi földbirtokkal, mely okleveles gazdász alkalmazását szükségessé tette volna, nem rendelkezett. A gazdasági szaktanácsnoki állás rendszerezése iránt beadott indítványt elutasították. A szakképzettség fontosságára világít rá egy

⁶⁶ CSML ML Tan. 1892.-1/60.1113.

⁶⁷ CSML ML Tan. 1892.-1/57-10.905.

másik eset is. Sepsei János városi képviselő indítványozta Sváb Antal városi mérnök fegyelmi vizsgálatát, és függesszék föl állásából. Sváb Antal, a többek által kért diplomát vagy a szakképzettségét igazoló bizonyítványát többszöri fölszólítás ellenére sem mutatta föl.

Általában gondot szült a fizetések alakulása. Major Miklós polgármester levelet küldött „nagyságos Justh Gyula országgyűlési képviselőnek”, mint a „Makó városi tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyzet munkásságát ellenőrző bizottság elnökének”. A képviselő-testület jogerős határozatával a fizetésemelésben nem részesült városi tisztviselőknek, a segéd- és kezelőszemélyzet tagjainak fizetésemelését méltányosnak és szükségesnek mondta ki. A végzés az ellenőrző bizottságot bízta meg a határozat továbbításával Justhnak. E bizottság nevében írta meg levelét a polgármester 1894. október 27-én.⁶⁸ A képviselő-testület tehát a segéd- és kezelőszemélyzet fizetésének emelése kértésében 1893. június 12-én 13 tag kérésére név szerint szavazott. A fizetésemelések ellen 64 fő, mellette 69 fő voksolt. Az elutasítók között találjuk többek között Galamb József, Börcsök Gergely, Pallagi Imre, Nagy Gy. Pál képviselőket. Az emelésre szavazott Szentés Vidor, Borotvás Dezső, Dózsa Lajos, Cseresnyés János. A megye állandó válaszmánya sérelmesnek találta a dolgot, és azzal adta át az ügyet a törvényhatóságnak, hogy a városi testület határozata törvényellenes. Megtagadta ugyanis a segéd- és kezelőszemélyzettől a fizetésemelést, miközben megemelték a főbb tisztviselők bérét. Ezért a megye elrendelte a segéd- és kezelőszemélyzet fizetésének a már fölemelt tisztviselői illetményekhez mért aránylagos megjavítását. A városi közgyűlés egy szótöbbséggel tagadta meg a segéd- és kezelőszemélyzet javadalmazásának aránylagos javítását, döntését semmi okkal nem támasztva alá. Ezért a megye utasította Makót, hogy a kezelői fizetések aránylagos megjavítását tárgyalják újból. Ugyanekkor sikerült a két tanyai szülésznői állást betölteni Igáson és Rákoson. A közgyűlésen a pályázók közül megválasztották Cseh Gáborné Szilágyi Rozália és Pataki Mihályné Rác Viktória képesített szülésznőket. 50–50 Ft évi fizetést kaptak volna lakás és egyéb természetbeni járandóságokkal. A készpénzjövendelmet azonban nagyon alacsonynak találták mind a rájuk nehezedő felelősség súlyához, mind a tanyai munkakörülményekhez képest. Városi kollégáiktól eltérően nagy távolságokat kellett bejárniuk, rossz útviszonyok közepett, s az ellátandó körzetet többnyire szegény emberek lakták. Ezért a két bábaasszony folyamodványban kérte a tanácsot, emelje föl fizetésüket évi 200 Ft-ra.⁶⁹ A képviselő-testület végül az alapösszeg változatlanul hagyásával, minden látogatásért 3 Ft, a megismételt látogatásokért 30 kr napidíjat engedélyezett. Ez jelentősen javította jövedelmi helyzetüket, mert a természetbeni juttatások (lakás, fűtés, szállítás ingyenessége) megmaradt.

Makó a dualizmus idején az Alföld egyik jelentős városa maradt. Súlyát, szerepét növelte, hogy közigazgatási góc szerepét töltötte be: egy megyei törvényhatóságnak és saját városi önkormányzatának adott otthont. Ez egyszersmind fejlődési lehetőségeit is megsokszorozta. Közigazgatása megfelelt a 19. századvégi politikai változásoknak, azaz erősödött a centralizáció, a végrehajtó hatalom súlya a választott képviselői szervezettekkel szemben megnőtt. Ezért nem a döntéshozó testületek reformján múlt Makón sem a jó közigazgatás, hanem az adminisztráció tökéletesítésén. Ezt a város és vezetése megértette, s igyekezett ennek megfelelni.

⁶⁸ CSML ML Tan. 1892.–I/58.–12.657.

⁶⁹ CSML ML Tan. 1981.–VI/703.–3185.